

7

**Millî Mücadele
Döneminde
Siirt**

**Siirt
During
the National Struggle**

Suat Özdağ

Millî Mücadele Döneminde Siirt

*Suat Özdağ**

Özet

Türk tarihinin en önemli safhalarından biri olan Millî Mücadele ilgili yerel çalışmaların görece az sayıda olduğu görülmektedir. Bu döneme yerelden bakmak ulusal literatüre büyük katkı sağlayacaktır. Yerel tarih çalışmaları ele alınan beldenin döneme ait birçok hususiyetini ortaya çıkardığı gibi genel çalışmaların da tamamlayıcısıdır. "Millî Mücadele'de Siirt" başlıklı bu çalışma kapsamlı bir arşiv taraması yapılarak oluşturulmuştur. Çalışmada Siirt Sancağı'nın Millî Mücadele'de içinde bulunduğu şartlar, sosyal ve siyasal yapısı, idari durumu, halkın Millî Mücadele'ye desteği, yapılan mitingler, çekilen telgraflar, Siirtlilerin ayrılıkçı faaliyetlere karşı tutumları, vatanın kurtuluşu için gösterdikleri çaba ve yaptıkları çalışmalar arşiv belgeleri ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Siirt halkının Millî Mücadele'de vatanın kurtuluşu için göstermiş olduğu çaba açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu çalışmanın en önemli özelliği döneme yerel pencereden bakması ve arşiv ve belgelere dayanarak hazırlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Savaş, Cemiyet, Miting, Destek

* Dr. Öğr. Üyesi Suat ÖZDAĞ, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sozdağ[at]beu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9038-2844.

Siirt During the National Struggle

Abstract

The Period of the National Struggle constitutes one of the most significant phases in Turkish history. This period, influenced occupation forces and their supporters as well, has importance for Science of History in terms of its being researched and enlightened in every respect. Although the period of National Struggle has been covered in many studies in general, it is a fact that there are very few local-based studies. Consequently, examining this period and writing on it from the perspective of the local will make a great contribution to the general studies and the history of the country. Local history studies have a complementary role in general studies as well as revealing many characteristics of the town in question. This study, named Siirt During the National Struggle, was made by conducting a very extensive archive research. This study aims to explain the conditions of the Siirt sanjak during the National Struggle, its social and political structure, its administrative situation, the support of people to the National Struggle, the public meetings, the telegrams, people's attitude against separatist activities, their efforts for the liberation of the homeland and their work in the light of archival documents. This study explicitly indicates the ardor of people of Siirt for the liberation of the homeland during the Period of the National Struggle. The most important aspect of this study is that it examines this period from a local perspective and is carried out by doing a thorough archive research. Owing to the profound information provided by the archive documents and the contribution of the research, the opportunity to make an authentic and scientific study has been found.

Keywords

National Struggle, War, Society, Meeting, Support

1. Giriş

Anadolu coğrafyası içinde Güneydoğu Anadolu bölgesinin en doğu kısmında Botan suyu ve Kezer çayı arasında ilk çağlarda kurulmuş olan Siirt şehri, Mezopotamya ve Anadolu'nun kesiştiği bir bölgede yer almaktadır. Siirt, tarih boyunca bu bölgeye hükmetmiş devletlerin himayesinde el değiştirerek birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.¹ Türk- İslam kültürünün hâkim olduğu şehir, Osmanlı idari taksimatında zaman içerisinde farklı statülere kavuşsa da 1879 yılında Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir sancak olarak tanımlanmıştır. Bu tarihte Siirt, merkez kaza, Eruh, Garzan (Kurtalan), Şirvan ve Pervari'den müteşekkil beş kazaya ayrılmıştır. 1918 yılındaysa Siirt Sancağı'na Şirnak da eklenmiş ve kaza sayısı altı olmuştur. Millî Mücadele başladığı esnada Siirt, Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir sancaktı ve TBMM'de 26 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen bir kanun ile şehre müstakil liva statüsü verilmişti.

Siirt Sancağı, Birinci Dünya Savaşı'nda fiilen işgale uğramamıştır. Doğu Anadolu'yu işgal eden ve Bitlis merkezini ele geçiren Ruslar, Bitlis vadisinden aşağıya inememiş ve Siirt Sancağı'nı işgal edememiştir. Siirt Sancağı fiilî olarak işgal sahası içerisinde yer almamasına rağmen savaştan sosyal, siyasi ve ekonomik anlamda ciddi olarak etkilenmiştir. Bulunduğu coğrafya itibariyle önemli vilayetlerin ve yolların kesişme noktasında yer alması, Kuzey Irak bölgesine komşu olması, birçok açıdan zorlukları beraberinde getirmekteydi.

Siirt, Birinci Dünya Savaşı sırasında Bitlis'in işgale uğraması sonucu çok sayıda muhacirin sığınmak zorunda kaldığı bir yer olmuştur. Ayrıca savaş esnasında Ermenilerin muvakkat iskânı, aşiretlerin çıkardıkları asayiş sorunları ve Kafkas Cephesi'ndeki yenilgiler nedeniyle işgal ordularından kaçmaya çalışan bölgedeki binlerce Müslüman muhacirin iskân ve iaşesi Siirt Sancağı'nı ciddi anlamda etkilemiş ve mağduriyetler yaratmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Siirt Sancağı'ndan hem aşiretler hem de halkın ileri gelenleri topladıkları gönüllü birlikler ile savaşa katılmış ve bunlardan birçoğu cephede şehit olmuştur.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte başlayan işgallere karşı Siirt halkı da tüm Anadolu'da olduğu gibi devletini savunmak ve memleketini korumak için harekete geçmiştir. Siirt Sancağı sadece işgalci kuvvetlerle değil aynı zamanda İtilaf devletlerinin desteklediği ayrılıkçı hareketlerle de mücadele etmiştir. Millî Mücadele'nin her safhasında yer alan Siirt halkı, Kuvâ-yı Milliye teşekkülleri kurmuş ve işgallere karşı topyekûn direnmiştir. Şehrin ileri gelenleri, Millî Mücadele'nin başladığı ilk günlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurarak halkı örgütlemeye ve bilinçlendirmeye başlamışlardır. Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum Kongresi için gönderdiği davete hemen icabet ederek iki temsilci göndermiş ve Sivas Kongresi'ne bağlılık telgrafları çekerek Millî Mücadele'yi desteklediklerini açıkça beyan etmişlerdir.

¹ Metin Tuncel, "Siirt", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: İSAM Yayınları, 2009, c.XXXVII, s.173.

Mebûsan Meclisi seçimlerinde Millî Mücadele taraftarı olan kişileri temsilci seçerek meclise göndermişlerdir. İstanbul'un işgal edilmesi ile birlikte Ankara'da açılan TBMM'ye yine Müdafaa-i Hukuk üyelerinden mebus seçip katılım sağlamışlardır.

Siirt Sancağı sadece işgalci kuvvetlerle değil aynı zamanda İtilaf devletlerinin desteklediği ayrılıkçı hareketlerle de mücadele etmiştir. Özellikle Siirt ve Şırnak'ta İngilizlerin isteği ve desteğiyle oluşturulmaya çalışılan bağımsız Kürdistan kurma faaliyetleri ahali tarafından rağbet görmemiş, Siirtliler aksine bu faaliyetlere karşı çıkararak ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmişlerdir.

2. Mütareke Döneminde Vilayetin İçinde Bulunduğu Durum

2.1. İdari Durum

Yavuz Sultan Selim'in İran seferinden sonra Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasıyla birlikte Diyarbakir Eyaleti'ne bağlı bir kaza olarak konumlandırılan Siirt,² Tanzimat'a kadar bu idari yapısını korumuş ve 1846 yılında yapılan idari değişiklikle bir kaymakamlık tarafından idare edilmeye başlanan bir kaza olarak belirlenmiştir³. Osmanlı idari taksimatında 1880 yılında yapılan değişiklikle Bitlis vilayet merkezi haline getirilmiş ve Siirt de Diyarbakir Vilayeti'nden ayrılarak sancak olarak Bitlis Vilayeti'ne bağlanmıştır. Siirt Sancağı Rıdvan, Eruh, Pervari, Şırvan ve Garzan kazalarıyla Beşiri ve Zerki nahiyelerinden teşekkül etmiştir.⁴ 23 Temmuz 1914 tarihinde kaza statüsüne tahvil edilen Şırnak, 1918 yılında Siirt Sancağı'na bağlanmıştır.⁵ Bu süreç içerisinde Siirt Sancağı'nın idari yapısında ufak tefek değişiklikler meydana gelse de sancak olarak bu konumunu 1920 yılına kadar devam ettirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Siirt idarecilerinin ve eşrafın bağımsız bir sancak olma talebi gündeme gelmiştir. 24 Ocak 1918'de eski belediye reisi, müftü, idare azaları ve tüccarlardan oluşan bir heyet, Dâhiliye Nezareti'ne çektikleri telgrafla livanın merkeze bağlı nahiyeye ve köylerinden başka beş kazasının bulunduğunu ve bugüne kadar iyi bir şekilde idare edilmediğini ifade ederek, Siirt'in bağımsız bir sancak olmasını istemişlerdir. Siirt Mebusu Mehmet Nasrettin Bey, 15 Ağustos 1918'de Dâhiliye Nazırı İsmail Bey'e ve 20 Ağustos 1918'de Sadrazam Talat Paşaya gönderdiği telgraflarla Siirt'in bağımsız sancak yapılmasını talep etmiştir.⁶

² Şerif Demir, *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, 2016, s.13.; Metin Tuncel, "Siirt", TDV İslam Ansiklopedisi, c. XXXVII, s.173; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840 Fiziki, İdari ve Sosyoekonomik Yapı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s.123-129.

³ Demir, *Cumhuriyet Döneminde..*, s. 13.

⁴ *Salname-i Devleti Aliye (SDA)*, H.1298 (M.1881), s.64; Danyal Tekdal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Denizli: Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2018, s.196.

⁵ BOA, DH.İ.U.M.EK., 93/48. (7 Haziran 1915); Demir, *Cumhuriyet Döneminde ..*,s. 13.

⁶ Abdurrezzak Çelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt Sancağının İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Siirt: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s.40.

Siirt ahali ve mebusları tarafından yapılan girişimler sonucunda bu konu TBMM tarafından ele alınmış ve gerekli düzenleme yapılmıştır. Dâhiliye Vekâleti Siirt'in müstakil bir vilayet olması için yapmış olduğu hazırlığı 22 Ağustos 1920'de İcra Vekilleri Heyeti'ne takdim etmiştir. Kurul 9 Eylül'de İcra Vekilleri Heyeti'nin önerisini gündeme almış ve Siirt Sancağı'nın bağımsız olarak idaresini muvafık görmüş ve vilayet olarak idare edilebilmesi için iki maddeden oluşan kanun taslağının Meclis'e sevk edilmesine karar vermiştir.⁷ 11 Eylül 1920'de Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen "Siirt Sancağı'nın Müstakil Liva Halinde İdaresine Dair Kanun Layihası" Meclis Başkanlığı tarafından müzakere edilmek için Dâhiliye Encümeni'ne gönderilmiştir. Kanun tasarısı Meclis'in gündemine 26 Eylül 1920'de gelmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Siirt'in müstakil olarak idaresini kabul edecek yasal düzenlemeye gitmiştir. Konu ile ilgili olarak TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa imzasıyla şu açıklama yapılmıştır: "Siirt Sancağı'nın vaziyet-i mevkiyesi itibarıyla müstakilen idaresi hakkında Dâhiliye Vekâleti'nce tanzim ve 22 Ağustos 1336 tarihinde Heyet-i Vekile'ye tevdi olunan kanun lâiyhası heyet-i müşarünleyhin 9- IX- 1336 tarihindeki içtimasında tasvip edilmiş ve leffen takdim kılınmış olmakla ifa-yı muktezasını rica ederim."⁸ Meclis'in genelinde "muvafık" sesleri yükselince oylamaya geçilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen yasa ile "Siirt Sancağı'nın müstakil liva olmasına dair kanun kabul edilmiştir."⁹ Böylelikle Siirt'in bağımsız sancak olması için lüzumlu kanuni düzenleme tamamlanmıştır. Siirt'te görevlendirilen ilk vali ise Münib Bey olmuştur. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Siirt il statüsüne kavuşmuştur. Siirt il statüsüne kavuştuğunda Merkez ilçe, Pervari, Garzan (Kurtalan), Eruh, Şirvan ve Şırnak olmak üzere toplam altı kazadan meydana gelmiştir.¹⁰

2.2. Siyasi ve Sosyal Vaziyet

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte tüm Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi Siirt Sancağı'nda da büyük bir askeri ve sonrasında toplumsal hareketlilik yaşandı. Kafkasya'dan Anadolu topraklarına giren Ruslar hızlı bir şekilde ilerledi ve Doğu Anadolu'nun birçok bölgesini işgal etmeye başladı. Osmanlı kuvvetlerinin Ocak 1915'te Sarıkamış'ta Ruslara karşı başarısız olması sonucunda, Ruslar 16 Şubat 1916'da Erzurum'a girdiler ve ardından 17 Şubat 1916'da Muş'u ve 2/3 Mart'ta da Bitlis'i işgal ettiler.¹¹ Rusların Bitlis'e doğru hızla ilerlemesi üzerine Dahiliye Nezareti 12 Şubat 1916 tarihinde gönderdiği bir emirle vilayet merkezinin Bitlis'ten Siirt Sancağı'na taşınmasını emretti.¹² Gelen bu emir üzerine vali, vilayet erkânı ve memurlar o dönem mutasarrıflık merkezi olan Siirt'e gittiler ve Bitlis Vilayeti'nin işleri Siirt Sancağı'ndan görüldü.

⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. IV, s. 354.; Demir, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 17.

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. IV, s. 355.

⁹ *Düstur*, 3.Tertip, c.1, 28.02.1921 Tarih ve 4 Sayılı *Resmî Gazete*.

¹⁰ Demir, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 18,

¹¹ Haluk Selvi-Bülent Cırık, "Millî Mücadele'de Bitlis ve Çevresi (1918-1921)", *Akademik İncelemeler Dergisi*, IX / 1, (2014), s. 205-231.

¹² BOA, DH. ŞFR., 509/23.

Rus saldırı ve işgali sonucu Müslüman ahali de yurdunu terk ederek göç yollarına düştü. Rus ve Ermeni katliamlarından kaçan yaklaşık bir buçuk milyon Müslüman halk, Anadolu içlerindeki vilayetlere sığınmak mecburiyetinde kaldı. Osmanlı hükümeti, Rus işgali ve göç hareketi karşısında hazırlıksız yakalandığından cephe gerisindeki vilayetlere akın eden muhacir gruplarının sorunlarıyla gerektiği gibi ilgilenemedi. Bu durumda muhacirlerin birçoğu kendi başının çaresine bakmak zorunda kalarak memleketin çeşitli yerlerine dağılmaya başladı. Bu göçler kapsamında, sayısı tam olarak tespit edilemese bile, Siirt Sancağı'na da binlerce muhacir geldi.

Siirt'ten Bitlis Vali Vekili namına Hakkı Bey tarafından 29 Kasım 1916 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta Bitlis'ten göç edip Siirt livasında bulunan yetim ve dul kadınların miktarı hakkında bilgi verilmiştir. Bu belgeye göre Bitlis'ten gelip Siirt'e sığınan 6 bin 491 yetim ve 3 bin 502 dul kadın bulunmaktaydı.¹³ 21 Nisan 1918 tarihinde Bitlis Vali Vekili Cevdet Bey tarafından Siirt'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta da muhacirlerden olup Siirt Hastanesi'nde bulunan hasta sayısı ve yetimhanedeki çocuk sayıları hakkında bilgi verilip, bunlara yapılan harcamaların miktarı belirtilmiştir.¹⁴ Ayrıca binlerce yetim çocuk da Bitlis'in işgale uğramamış kazaları ile Siirt Sancağı'ndaki köylerde Müslüman halk tarafından evlatlık alınarak himaye edilmiştir. Bu konuyla ilgili Dahiliye Nezareti, Bitlis Valiliği'nden evlatlık alınan yetimlerin miktarı konusunda bilgi istemişse de bunların tam sayısı bilinmemektedir.¹⁵

1918 tarihinde Bitlis Valiliği'ne atanan Mazhar Müfit Kansu, Temmuz 1918'de Siirt'e vardığında orda bulunan mültecilerin durumunu şu şekilde anlatmıştır: "Siirt Otlu'da bizi Siirt Mutasarrıfı Cevdet Beyle arkadaşları karşıladı. Biraz ileride Bitlis muhacirleri için kurulmuş çadırların önüne varmıştık. Cevdet Bey izahat verdi; 'Rus istilasına uğrayan ve hicret edebilen Bitlisliler henüz tamamıyla kendi evlerine ve köylerine dönemediler. Çadırlarda barınıyorlar. Aralarında Muş ve Genç'li olanlar da var.' Büyük bir halk kitlesi birden etrafımızı çevirmişti. Yorgun, yoksul, muzdarip, istila felaketlerinin bütün kahrına uğradığı yüzlerindeki ifadelerden anlaşılan bir kitle. Ve hemen hepsi yeni valilerini ve vilayet heyetini büyük kurtarıcı ümitlere bağlanmış olarak karşıyorlardı. Emrimdeki Genç, Muş ve Siirt mutasarrıflıkları halkı da herhalde harbin felaket, zorluk ve darlıklarından daha az muzdarip değiller."¹⁶

Birinci Dünya Savaşı başladığında Doğu Anadolu bölgesindeki tüm ahali seferber olmuştur. Siirt'ten de aşiret reisleri, ağalar, şeyhler, talebe ve müritleriyle birlikte bölgedeki din âlimleri Rus ve İngiliz orduları ve Ermeni çetelerine karşı savaşmış, şehit yahut gazi olmuşlardır. Siirt Dereyamaçlı Şeyh Şerafettin, 1914 yılında 2 bin kişilik gönüllü aşiret unsurlarıyla İran'da Hoy dolaylarında Ruslara karşı savaşırken şehit

¹³ BOA, DH. ŞFR., 541/79.

¹⁴ BOA, DH. ŞFR., 586/31.

¹⁵ BOA, DH. ŞFR., 79/4.

¹⁶ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, c. I, 4. Bs., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997, s.9.

düşmüştür. Kurtalanlı Pencenar aşireti reisi Bişare Çeto da aynı bölgede savaşırken şehit olmuştur. Yine bölgeden Sıpkı aşireti reisi Abdulmecit Ağa, Mala Şeref aşireti reisi Mala Aliyê Yunus Ağa, Şırnaklı Süleyman Ağa ve Babosî aşireti reisi İsmail Davut bizzat cepheye bulunmuşlar ve Ruslara karşı mücadele etmişlerdir. Bunların yanı sıra Siirt'in tanınmış zatlarından biri olan Şeyh Mahmud Zokaydi talebeleriyle birlikte Bitlis dağlarında Ruslara ve Ermenilere karşı savaşmış ve onlara büyük zayıflar verdirmiştir. Bu savaşta bölgenin ileri gelen ağaları, örneğin Babosî aşiretinin reisi İsmail Ağa (İsmail Davut), Rustak mıntıkasının reisi Osman Ağa, Bişari Çeto ve birçok mücahit kendisiyle beraber çarpışmıştır.¹⁷

Bitlis ve Muş'un düşman işgaline uğradığı tarihlerde, bölgede az sayıda düzenli ordu birlikleri mevcuttu. Bölgenin düşman işgaline uğraması sonucunda 2. Ordu'ya bağlı 16. Kolordu bu bölgeye görevlendirilmiş ve Çanakkale Savaşlarında büyük bir ün kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa, kolordu komutanı olarak Diyarbakır'a tayin edilmiştir. Birlikler Temmuz-Ağustos aylarında bölgeye ancak intikal edebilmiştir. Düzenli ordu birlikleri gelinceye kadar düşman ilerleyişini durdurmak için bölgede milis kuvvetleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu milis birlikleri içerisinde Eruh civarında "Ardeşen Milisleri" de vardır.¹⁸

Mustafa Kemal Paşa komutasındaki kuvvetler, Bitlis ve Muş'u Ruslardan kurtarmıştır. Rusya'da 17 Ekim 1917 tarihinde Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesi üzerine Ruslar Doğu Anadolu'yu terk etmiş ve bu durum Siirt'i işgale uğramaktan kurtarmıştır. Bölgeye Kolordu Kumandanı olarak gelen Mustafa Kemal Paşa, karargahını Diyarbakır'da kurmuş ve çalışmalarını buradan yürütmüştür. Bölgede görev yaparken 9 Nisan 1916, 5 Mayıs 1916 ve 27 Kasım 1916 tarihlerinde¹⁹ toplam üç defa olmak üzere Siirt'e gelmiş ve incelemelerde bulunmuş, Siirt ve çevresinin işgalden korunması ve asayişin sağlanması için gayret göstermiştir.

Siirt işgal görmemekle beraber Bitlis'e kadar yayılmış olan Rus işgalinden fazlasıyla etkilenmiştir. Bitlis'in işgal edilme sürecinde Siirt'in coğrafi konumu ve idari durumu büyük önem arz etmiştir. Ruslar tarafından işgal edilmiş olan Bitlis'e Diyarbakır'dan lojistik destek gönderilmesi, askeri birliklerin sevk edilmesi ve diğer ulaşım hizmetleri Siirt üzerinden sağlanabilmiştir. Bu durum Siirt'in coğrafi konumunu daha mühim bir noktaya getirmiştir. Bunların yanı sıra Bitlis'in işgale uğramış olmasından dolayı vali ve memurlar Siirt'e nakledilmiş, Siirt bir müddet Bitlis Vilayeti'nin idari görev ve mesuliyetini yüklenmek zorunda kalmıştır.²⁰

¹⁷ Sedat Aktay, *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri, Alimleri ve Eserleri*, Siirt: Dizgi Yayıncılık, 2020, s.140-141.

¹⁸ Mehmet Evsile, "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36 (1996), s.911-926.

¹⁹ Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s.35, 36, 83.

²⁰ Demir, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 15-16.

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların başında devletin bütünlüğünün korunması ve asayiş meselesi geliyordu. Mondros Mütarekesi'nden cesaret alan Rumlar ve Ermeniler, Anadolu'da sözde devletlerini kurmak için içte ve dışta geniş çaplı faaliyetler yürütmeye başlamışlardı. İngiltere bölgesel çıkarlarını gözeterek bunlara çanak tutmaya çalışıyordu. Güney bölgesinde 6. Ordu'nun lağvedilmesi üzerine Diyarbakır, Bitlis ve Elâzığ vilayetlerinde asayiş sağlamaya için 13. Kolordu kuruldu. 13. Kolordu İngiliz, Nasturi ve Kürt ayrılıkçılarına karşı bölgeyi korumakla görevlendirildi. Bu kolordunun lağvedilmesi için İngilizler birkaç kez nota verip çeşitli girişimlerde bulunsa da Harbiye Nezareti bu istekleri yerine getirmedi.²¹

Rus tehlikesini atlatan Siirt için bir başka tehlike kaynağı İngiltere idi. Mondros Mütarekesi'nden sonra bir İngiliz birliği Siirt halkına gözdağı vermek maksadıyla Siirt'e gelmiş, birkaç gün kaldıktan sonra geri dönmüştü. Siirt 1920 yılına kadar Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir sancaktı. Bu yüzden Siirt ve çevresi, Vilayat-ı Sitte kapsamında Ermenilerin egemenliğine verilecek bölgelerden biri olarak belirlenmişti. Özellikle Bitlis, Muş ve Van vilayetleri Ermenilerin faaliyetlerinden ötürü ciddi sıkıntılar yaşamıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun güney illerini işgale başlayan İngilizler, Ermeniler için de bir ümit ortamı yaratmıştı.²²

Ermenilerin ve destekçisi devletlerin faaliyetleri bölgede bir Ermeni devleti kurulacağından çekinen bölge insanını daha da kaygılandığından, yetkili mercilere bu konuya dikkat çeken telgraflar gönderildi, protesto mitingleri yapıldı. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu telgraflarda bir avuç vatan toprağı için bölge halkının kanlarının son damlasına kadar mücadele etmeye hazır olduğunu belirterek; ecdadımızın meskenleri olan bu vatan topraklarının Ermenilere verileceği haberinin kendilerini derinden etkilediğini, Ermeni nüfusunun Müslüman nüfusun yüzde beşine tekabül ettiğini, Siirt ahalisinin Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamayı arzuladığını, yapılacak herhangi bir işgal veya idari değişiklikte kanları ve canları ile vatani savunacaklarını beyan etti.²³

Ermeni sorunu ile ilişkili hadiseler Siirt Sancağı'nda doğrudan ve yoğun olarak yaşanmasa da çevre şehirlerden kaynaklı olarak çok fazla yansımaları olmuştur. İngilizlerin desteğiyle hareket eden Ermeniler kurdukları askeri birlik ve çetelerle Şırnak ve civarında sürekli faal halde bulunmuş ve birçok köye saldırılar düzenleyerek Müslüman ahaliyi öldürmüşlerdir. Siirt Bitlis Vilayeti'ne bağlı olması dolayısıyla Vilayat-ı Sitte içinde yer aldığından, Ermenilerin emellerini gerçekleştireceği ve bağımsız Ermenistan'ın kapsayacağı bir bölge olarak görülmüştür. İngiliz ve Ermenilerin faaliyetleri halkı huzursuz etmiş, ahalinin teyakkuzda kalmasını sağlayarak Millî Mücadele etrafında kenetlenmesini sağlamıştır. Siirt Sancağı'na bağlı Şırnak Kazası sürekli İngiliz saldırı ve tehditlerine maruz kalmıştır. Şırnak üzerinden Siirt'e girmeye

²¹ Selçuk Ural, "Doğu Vilayetlerinde Asayiş Sorunu 1919-1920", *ATAM Dergisi*, 5/9 (2009), s.41-76.

²² Ömer Obuz, "Millî Mücadele'ye Şark'tan Bir Destek: Siirt Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (2017), s.264-276.

²³ Ömer Atalay, *Siirt Tarihi*, İstanbul: Çeltut Matbaası, 1946, s.90-94.

çalışan İngilizler, ajanlar ve casuslar aracılığıyla sancak hakkında bilgi toplayarak işgal etmenin yollarını aramıştır. İngilizlerin faaliyetleri ile ilgili olarak Siirt Sancağı'ndan sürekli olarak Diyarbakir Vilayeti ve 13. Kolordu Kumandanlığı'na bilgi verilmiştir.²⁴ Bu saldırılar ve işgalci tutumlar karşısında Siirt'te yaşayan Müslüman halk ve aşiretler İngilizlere karşı vatanperver bir tutum takınarak Millî Mücadele'ye destek olmuştur.²⁵

Siirt Sancağı oldukça kozmopolit bir yapı arz etmekteydi. Siirt'te "Akvam-ı muhtelif ve aşair" olarak ifade edilen İslam, Ermeni, Keldani, Katolik, Süryani, Protestan ve Yezidiler mahallî lisan Arapça'nın yanı sıra Türkçe, Kürtçe ve Ermenice de konuşmaktaydı. Siirt'in bu yapısı birçok etnik çatışmanın yaşanmasına sebep olmuş ve misyonerlik faaliyetlerine uygun bir zemin oluşturmuştur. Siirt'te misyonerlik faaliyetleri yürütenlerin başında Fransızlar gelmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Siirt'te görülmeye başlayan Fransız misyonerler, açmış oldukları okullar ve kiliseler ile bölgedeki Ermenileri Katolik mezhebine çekmeye çalışmışlardır. Bu gaye doğrultusunda kısmen başarılı da olmuşlardır. Örneğin Katolik olan bazı Ermenilerin Gregoryen Ermenilere ait kiliseyi zor kullanarak gasp ettikleri yönünde bazı şikâyetler olmuştur. Siirt'teki Katolik misyoner rahipler, bölgede yaşayan Süryanileri Katolik mezhebine geçirmek için çok yoğun faaliyetler yürütmüşlerdir. Fransız Katolik misyonerlerin bölgedeki Hıristiyan tebaayı Katolik mezhebine geçirmeye çalışmaları ve bu doğrultuda mektepler ve kiliseler açmaları, şehrin hâkim noktalarında ev ve arsalar satın almaları Siirt ulemasını da rahatsız etmiştir.²⁶

2.3. Demografik Yapı

Siirt Sancağı'nda yaşayan ahalinin çoğunluğu Müslüman olmakla beraber Ermeniler, Keldaniler, Katolikler, Süryaniler, Protestan ve Yezidiler hep birlikte yaşamış ve bunun bir neticesi olarak şehrin sokaklarında Arapça, Türkçe, Kürtçe ve Ermenice konuşulan diller arasında yer almıştır.²⁷ Siirt, kazalarıyla birlikte yüzyıllardır farklı dinlere ve dillere mensup unsurların bir arada yaşadığı bir sancak olmuştur. Bu durum nüfus kayıtlarında açıkça görülmektedir. 1892 yılında Siirt kazalarıyla birlikte 59 bin 487 Müslüman, 16 bin 449 Gayrimüslim olmak üzere toplam 75 bin 936 nüfusa sahiptir.²⁸

Siirt'in Millî Mücadele öncesi son nüfus durumunu 1914 yılındaki nüfus sayımı ortaya koymaktadır. Yapılan sayıma göre Siirt'in kazalarla birlikte nüfusu 86 bin 463 Müslüman, 19 bin 345 Gayrimüslim olmak üzere toplam 105 bin 808 kişiden oluşmaktadır. Gayrimüslim tebaa içinden en fazla nüfus Ermenilere aittir.²⁹ Siirt Sancağı; Merkez, Eruh, Pervari, Şirvan ve Garzan kazalarından oluşmaktadır.³⁰

²⁴ ATASE, İŞH, 109/ 124.

²⁵ Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 39, Mayıs 2014, s. 425-463.

²⁶ Çelik, *Siirt Sancağının...*, s.123-124.

²⁷ Çelik, *Siirt Sancağının...*, s. 146-147.; Bitlis Vilayet Salnamesi (BVS), H. 1310 (1892), s. 231.

²⁸ *Bitlis Vilayet Salnamesi* (BVS), H. 1310, s. 283-284.

²⁹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.194-176,212-213.

³⁰ *Salname-i Vilayet-i Bitlis* (SVB), Bitlis, 1310/1892, s. 283-284.

Siirt Sancağı ve Kazaları

MİLLET	Siirt	Eruh	Pervari	Şirvan	Garzan	Toplam
Müslüman	27.649	22.677	6.415	15.181	14.541	86.463
Gayrimüslim	4.954	3.558	3.107	2.278	5.448	19.345
Toplam	32.603	26.235	9.522	17.459	19.989	105.808

Gayrimüslim Nüfusun İlçe ve Mezhep Dağılımı

Ermeni	2.218	1.890	1.326	1.169	4.225	10.828
Protestan	412	-	-	-	107	519
Süryani	775	714	-	1.109	1.044	3.642
Keldani	1.549	954	1.781	-	72	4.356
Toplam	4.954	3.558	3.107	2.278	5.448	19.345

Yukardaki tablodan anlaşıldığı üzere nüfus yoğunluğuna göre Müslümanlar nüfusun %81,7'sini teşkil ederken gayrimüslim tebaa ise %18,3'ünü oluşturmaktaydı. Müslüman nüfusun oransal olarak gayrimüslim nüfusun dört katından fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ermeni nüfusu ise toplamda 10 bin 828 kişiden ibarettir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında bölgeden kitlesel göçler ve ölümler gerçekleşmiştir. Müslüman ahali cephede savaşıp şehit düşmüş, savaştan kaçan binlerce muhacir Siirt Sancağı'na sığınmış, 1915 yılında çıkarılan "muvakkat sevk ve iskân kanunuyla" binlerce Ermeni savaş bölgesinin dışına göç ettirilmiştir. 1918 yılında Şırnak Kazası da Siirt Sancağı'na bağlandığından savaştan sonra Siirt Sancağı'nın nüfusunda bazı değişiklikler meydana gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenilerin sevk ve iskân kanunuyla göç ettirilmesinden dolayı uluslararası kamuoyunda nüfus problemini tekrar gündeme getireceğini düşünen Osmanlı Hükümeti buna karşı çeşitli tedbirler alma yoluna gitti. Bunlardan ilki daha savaş sona ermeden, hükümetin 26 Ekim 1918'de Halep, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ ve Musul vilayetleriyle Erzincan, Maraş, Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına gönderdiği telgrafta görüldü. Dahiliye Nezareti'nin gönderdiği telgrafta; vilayet ve liva dâhilindeki kazalardan her birinde ne kadar Türk, Arap ve Ermeni'nin bulunduğu, bunların ne kadarının İslam, Ortodoks, Ermeni Katolik, Protestan, Keldani v.s. olduğu sorulmuş ve valiliklerden gerekli bilgi ivedi olarak istenmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin bu telgrafı üzerine vilayetlerde çalışmalar başlamış ve vilayetler dâhilindeki Ermeni nüfusu ve Ermenilerle meskûn olan köyler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bitlis vilayetinin nüfusu, diğer vilayetlere göre daha geç bir şekilde merkeze ulaşmıştır. Vilayetin nüfusu, Dâhiliye Nezareti'ne 4 Ocak-1 Şubat 1919 tarihleri arasında dört ayrı telgrafla gönderilmiştir. Vali Mazhar Bey vilayet nüfusunu şu şekilde bildirmiştir: "Vilayetin her tarafında %30 nisbetinde vücudu tahmin edilen nüfus-ı mektume ve gayr-i muharrere hariç olduğu halde Bitlis Merkez Kazası sicill-i nüfusda 38 bin 817 İslam, 18 bin 640 Ermeni ve 386 Protestan ve 359 Süryani ve 84 Katolik kayıtlı olup İslamlardan bir kısmı ahval-i harbiye münasebetiyle şehit ve telef olmuş, Ermeniler ise vilayet haricine sevk olunarak buralarda pek cüz'i miktarı kalmıştır.

1. İslamlardan cüz'i miktarı mevcut ve diğerleri hala iltica ettikleri mahallerde mukim buldukları ve Ermenilerden kimse bulunmadığı.
2. Savaştan önce Muş Sancağı'nda mevcut olup harice iltica eden İslamlar 150 bin ve tehcir ettirilen ve Ruslara iltihak eyleyen Ermeniler 65 bin nüfus olduğu ve İslamlar iltica eyledikleri mahallerden peyderpey avdet etmekte olduğundan Ermenilerden avdet eden bulunmadığı.
3. Avdet edebileceklerle beraber Bitlis vilayeti dâhilindeki beş bin küsur köyden 169'u Ermeni'dir."³¹

*Bitlis Valisinin gönderdiği belgelere göre Siirt Sancağının 1919 yılı nüfusu şu şekildedir:*³²

MİLLET	Siirt	Eruh	Pervari	Şirvan	Garzan	Şırnak	Toplam
Müslim	26.917	16.358	6.436	15.695	14.681	6.478	86.565
Ermeni	2.151	1.790	1.326	799	3.829	96	9.991
Süryani	656	96	---	1.298	1.275	608	3.933
Keldani	1.413	570	1.787	---	56	421	3.761
Toplam	31.137	18.749	9.549	17.792	19.841	7.603	104.250

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Siirt Sancağı'nın kazaları ile birlikte 86 bin 565 Müslim ve 17 bin 685 gayrimüslim olmak üzere toplam nüfusu 104 bin 250 kişidir. Ermeni nüfusunun ise 9 bin 991 kişi olduğu görülmektedir ve bu rakamlar da bize burada Ermeni nüfusunda çok az sayıda (sadece 837 kişi) azalma olduğunu göstermektedir.

2.4. Ekonomik Durum

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Siirt'te büyük ölçüde dışa kapalı ve kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olsa da gelişmiş bir ticari hayat vardı. Siirt'in en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Özellikle akarsuların etrafında bulunan arazilerde

³¹ Selvi- Cırık, *Bitlis ve Çevresi...*, s. 205-231.

³² BOA. DH. SN-THR. 82/55, B. 19-23.

sulu tarım yapılıyordu. Siirt'te küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık da halkın temel geçim kaynağıydı. Siirt merkezde ve özellikle kırsal bölgelerde hayvancılık yaygındı ve şehir ekonomisine önemli katkı sağlıyordu. Siirt'te yerleşik yaşamın yanında göçebe hayat tarzı da çok yaygındı. Hayvancılığa bağlı olarak yüzyıllardır göçebe halde yaşayan aşiretler bölgede "Koçer" diye adlandırılırdı.³³ Birinci Dünya Savaşı'nda üretim ve ekonomi resmen durmuş ve halk bitap duruma düşmüştü. Savaşın başlamasıyla birlikte eli silah tutan erkekler cephelere koşmuştu. Evlerinde kalan kadın ve çocuklar da ancak günlük geçimlerini sağlayabiliyorlardı.

Siirt Sancağı'nda eğitim daha çok medreselerde yapılıyordu. Osmanlı son döneminde birkaç devlet okulu ve merkezde de bir idadi açılmıştı. Fakat Birinci Dünya Savaşı başlayınca devlet okullarında eğitime ara verildi ve idadi binası da savaşta askeri hastaneye dönüştürüldü.³⁴ Birçok medrese hocası ve talebesi de savaşa katıldığı için medreseler de faaliyet gösteremediler. Ayrıca cephelere yakın olması bakımından Siirt'te çeşitli sağlık kurumları teşkil edildi ve buralarda cephe gerisindeki hastalar ile yaralılar tedavi edildi.

3. Vilayetteki Cemiyetler ve Faaliyetleri

3.1. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Siirt, Mondros Mütarekesi'nin ardından doğrudan işgale uğramamış ise de Bağdat, Musul, Süleymaniye, Zaho ve Urfa gibi yakın vilayetlerde İngilizler tarafından yapılan çalışmalar, Siirt halkını fazlasıyla rahatsız etmiştir. Bir yandan İngiliz kuvvetlerinin Siirt ve Şırnak'ta yaptığı istihbarat faaliyetleri diğer yandan ise Mondros Mütarekesi'nden sonra artan Ermeni olayları bölgedeki tedirginliği had safhaya çıkarmıştır. Bununla beraber Siirtliler, yaşanan işgaller karşısında tepkilerini ortaya koymaktan çekinmedikleri gibi İngilizlerin başını çektiği "bölgede ayrılıkçı bir hareket başlatma" düşüncesine de alet olmayarak, bu zor günlerde Türk milletinin birlik ve bütünlüğüne sahip çıkmışlardır. Memleketin her tarafında olduğu gibi Siirt'te de Kuvâ-yı Milliye ve Müdafaa-i Milliye teşkilatları kurulmuştur.³⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu halk hareketi Anadolu'nun her il ve ilçesinde olduğu gibi Siirt'te de varlık bulmuş; "Müdafaa-i Hukuk" cemiyeti dönemin il müftüsü Halil Hulki (Aydın) öncülüğünde açılmıştır. Derneğin üyeleri; Ömer Atalay, Siirt Belediye Başkanı Hamid Hamdi, Abdülkerim, Hamza Hilmi ve Bekir Sıtkı Bey gibi Siirt'in önde gelen isimleri olmuştur. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek işgallere karşı tepkisini göstermiş, İstanbul Hükümeti'ne işgalleri kınayan ve reddeden telgraflar göndermiştir. Bu telgraflarla Siirt halkı Millî Mücadele yanlısı ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olduğunu ortaya koymuştur.

³³ Demir, *Cumhuriyet Döneminde...*, s. 49-57.

³⁴ İ. Hakkı Özcanlı, "Siirt'te Orta Öğretim Hayatı", *Siirt Postası*, 15 Ocak 1953.

³⁵ Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s.264-276.

Siirt Müdafaa-i Hukuk Derneği Başkanı Halil Hulki Bey 12 Ocak 1920'de toplanmış olan Meclis-i Mebûsan'a Siirt'ten mebus olarak seçilmiştir. Ancak İstanbul'a gidememiş olan Halil Hulki Bey, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır.³⁶ Halil Hulki Bey Siirt'ten mebus seçilip ayrıldıktan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına Belediye Reisi Hamid Hamdi Bey getirilmiş, onun yerine ise ahaliden Halil Hulki Bey'in kardeşi Cemil Bey seçilmiştir. Ayrıca cemiyetin aza sayısı da dokuza çıkarılmıştır.³⁷

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Millî Mücadele'nin başlangıcından sonuna kadar ulusal direnişin önderleriyle uyumlu çalışmıştır. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluşuyla birlikte bir yandan işgallerin haksızlığını duyurmak için gayret göstermiş, öte taraftan Siirt'te de şube açan Kürt Teali Cemiyeti ve Damat Ferit Paşa'nın taraftarı Siirt Mutasarrıfı Nahifi Bey ile uğraşmıştır. Kürt Teali Cemiyeti'nin ve İstanbul Hükümeti'nin zararlı faaliyetlerini bertaraf etmek için elden geleni yapmıştır.³⁸ Millî Mücadele boyunca sürekli vatanın kurtuluşu için çaba harcayan cemiyet, işgallere karşı halkın bilinçlenmesi sağladığı gibi işgalci devletlere de birçok protesto telgrafi göndermiştir. Ayrıca İstanbul Hükümeti tarafından yazdırılan Şeyhülislam Dürrizade'nin Millî Mücadele aleyhinde vermiş olduğu fetvayı, Siirt Müftüsü ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azası Ömer Efendi (Atalay) geri çevirerek, Ankara Müftüsü Rifat Efendi'nin Millî Mücadele lehinde vermiş olduğu fetvayı tasdik etmiştir.³⁹

Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucu ve üyeleri Millî Mücadele'ye istenen desteği göstermişlerdir. Düzenlemiş oldukları mitinglerle yöre halkının millî direniş bilincini kavramasına çalışmışlardır. Ayrıca Siirt'te bir süre İkinci Piyade Fırkası Kumandan Vekili ve Liva Kumandanlığı vazifesini yapmış olan Miralay Ali Bey, Millî Müdafaa Vekâleti'ne yazmış olduğu yazıda, Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Hikmet (Yavuz) Bey'in işgalleri protesto etmek için düzenlenmiş olan hayli mühim mitinglerde vatanperverane hitabelerle halkı aydınlattığını, bu güç zamanlarda Siirt'te zararlı propagandanın engellenmesinde özverili bir şekilde çaba harcadığını belirtmiştir. Cemiyet üyeleri ve bölgedeki aşiret reisleri ile din âlimleri Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılıklarını ifade etmişler, mücadeleye destek vereceklerine dair söz vermişlerdir.⁴⁰

3.2. Kürt Teali Cemiyeti

Mondros Mütarekesi'nin getirdiği kargaşa ortamı içinde 17 Aralık 1918'de Kürt Teali Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kurucusu Osmanlı Âyan Meclisi üyesi Seyyid Abdülkadir Efendi'dir. Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı yönetimini olumsuz yönde etkilemesi üzerine gizli ya da açık şekilde yürüttüğü çalışmalarını için daha geniş hareket imkânı

³⁶ Cumhuriyet Kılıççioğlu, *Her Yönüyle Siirt*, Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1992, s.24.; Atalay, *Siirt Tarihi*, s.90.; Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s.264-276.

³⁷ ATASE, ATAZB, 3/ 43.; ATASE, ATAZB, 18/ 86.

³⁸ Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s. 264-276.; Atalay, *Siirt Tarihi*..., s.91.

³⁹ Atalay, *Siirt Tarihi*..., s.91.

⁴⁰ Demir, *Cumhuriyet Döneminde...*, s.17; Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s.264-276.

bulan cemiyet, başlangıçta kendisini 1908'de kurulan ve Osmanlılık ideolojisine bağlı olan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin devamı gibi göstererek bir hayır cemiyeti izlenimini uyandırmaktaydı. Cemiyetin başlangıçtaki amacının Kürt milliyetçiliği davası gütmek olacağı ve bunun Şark vilayetlerinin Ermenistan'a katılması teşebbüslerine karşı iyi bir siyasi tedbir olacağı düşünülmekteydi. Cemiyetin Osmanlı camiasından ayrılık niyeti olmadığı ifade edilmişti.⁴¹ Bu nedendir ki cemiyet başlangıçta İstanbul Hükümeti'nce desteklendi.⁴² Ancak cemiyetin asıl amacı mütarekenin yarattığı elverişli ortamdan yararlanarak İngiliz mandası altında bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır.⁴³

Cemiyet kurulduktan sonra hızlıca teşkilatlanma ve şubeler açma yoluna gitmiştir. Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Seyyid Abdülkadir'in, Kürt nüfusun yoğun olduğu Doğu ve Güney bölgelerinde yapılanma için Emin Ali Bedirhan'la beraber girişimde bulunduğu görülmektedir. Kürt Teali Cemiyeti İstanbul'da yapılan bir toplantı sonucunda Anadolu'da örgütlenmeye gitme kararı aldı ve cemiyet Doğu'da Kürtlerin yoğun yaşadığı birçok ilde şube açmaya başladı. İngiliz Askeri İstihbarat Şefi, İstanbul'dan gönderdiği 17 Haziran 1919 tarihli telgrafında; Kürt Teali Cemiyeti'nin Britanya mandasından bağımsız bir Kürdistan için çalıştığını rapor etmiştir. Partinin propagandasının *Serbesti* gazetesi tarafından yürütüldüğünü, İstanbul'da Kürt nüfusun yarısı olan 10 bin civarında üyesi bulunduğunu ve bu partinin Diyarbakır, Harput, Siirt, Malatya ve Dersim'de bürolar açtığını belirtmiştir.⁴⁴

Siirt eski mebusu Tillolu Şeyh Nasreddin'e de şube kurulması için cemiyet önerilerine uyması bildirilmiştir. Bu arada Kürdistan Teali Cemiyeti'nin yayın organı olan *Jîn* dergisi on dokuz şubenin kurulduğunu yazmıştır. Kürt Teali Cemiyeti Siirt Şubesi de 8 Mayıs 1919'da faaliyete geçmiştir. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi Ömer Bey (Atalay), Millî Mücadele'nin amacına aykırı olarak Siirt'te Kürt Teali Cemiyeti'nin (Kürt Kulübü) kurulduğunu bildirmiştir. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Siirt Mutasarrıfı olan Nahifi Bey'in Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'ne yaptığı yardımı İstanbul Hükümeti'ne bildirmesi üzerine, Nahifi Bey'in önce görev yeri değiştirilmiş daha sonra da kendisi görevden alınmıştır. 6 Temmuz 1919 tarihinde Bitlis Valisi, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta Siirt Kürt Teali Cemiyeti'nin devletin bütünlüğüne aykırı faaliyetlerde bulunduğunu ve Cemiyetler Kanunu'na aykırı hareket ettiğini, bu nedenle kapatıldığını bildirmiştir. Siirt Kürt Teali Cemiyeti'nin kapatılmasında Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etkili olmuştur.⁴⁵

⁴¹ Oktay Bozan, "Diyarbakır Kürt Teali Cemiyetinin Faaliyetleri", *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır*, c.2, Ankara: Manas Yayınları, 2019, s.405-430.

⁴² İsmail Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul: Doz Yayınları, 1991, s.12.

⁴³ Salâhi R Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s.26; Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri*, Ankara: Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, 1988, s.9.

⁴⁴ Ahmet Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918-1958)*, İstanbul: Doz Yayınları, 1992, s.41.; Bozan, "Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti'nin...", s.405-430.

⁴⁵ Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s. 264-276; Bozan, "Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti'nin...", s.405-430.

Bölgedeki en etkin şube Diyarbakır'daki Kürt Teali Cemiyeti şubesiydi. Diyarbakır, civar vilayetlerin siyasi fikirlerinin merkezi sayıldığından bu şubenin kapatılması çevre illerde de sükunetin teminini ve ayrılıkçı hareketin önüne geçilmesini sağlayabilirdi. Nitekim öyle de oldu. Kısmen denetim ve cezalar, kısmen de irşâd neticesi olarak Diyarbakır'ın nüfuzlu aileleri ve Kürtçüler sadakat bildirdiler. Vilayette ve bölgede asayişin tamamıyla sağlanması amacıyla Vali Vekili Mustafa Nadir Bey'in emri ile Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti 4 Haziran 1919'da kapatıldı.⁴⁶

3.3. Kürt Teali Cemiyeti'nin Faaliyetlerine Karşı Tepkiler

Kürt Teali Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetlerinden rahatsız olan Siirt halkının, 22 Kanunuevvel 1335 (19 Aralık 1919) tarihinde Belediye Reisi Hamdi ve Siirt Müdafaa-i Hukuk Reisi Müftü Halil imzasıyla *Hakimiyet-i Milliye* gazetesine gönderdikleri bir telgrafta şu ifadeler yer alıyordu:

“Kürdistan'ı teşkil eden vilayetlerden bazılarında mensup olup İstanbul'da şurada burada Kürtlük namına çalışan bazı kişiler bağımsız Kürdistan kurmayı amaçlıyorlar. Asırlardan beri bu memlekette yaşayan ve bu devlette çeşitli görevler ve rütbeler alarak yükselmelerine rağmen hala gözleri doymayan bu Kürdistan'ın prensleri, nazırları, heves ve ihtirasına düşen bu kişiler, ortaya attıkları yalanlarla Kürtlerin isyan edeceklerini zannettiler. Ferit Paşa Hükümeti'nin Kürtleri Anadolu Türklerine düşman yaparak, bu husumetten faydalanarak, millî harekâtı engellemek için Kürtleri kullanabileceği fikriyle hareket etmesi bir Kürdistan düşüncesi doğurdu. Gerçekte işin içyüzü çok faklı idi. Kürt vatandaşlarımız, Osmanlı Devleti'ni ve hilafeti o kadar benimsemiş ve Türklerle o kadar kaynaşmış ki bu iki milleti her ne sebeple olursa olsun ayırmak mümkün değildir. Bundan dolayı Ferit Paşa'ya ve Şerif Paşa'ya alet olmadılar. Bugün de açık bir şekilde daima Osmanlı olduklarını ve hep öyle kalacaklarını, Osmanlılığın varlığı için hiçbir fedakarlıktan çekinmeyeceklerini şuraya aynen arz ediyoruz:

Ankara'da Heyet-i Temsiliye Riyasetine;

Kürt Teali Cemiyeti'nin Osmanlıdan ayrılma fikrine, livamız ve civarında bulunan bilcümle aşiretler ve kabilelerden yedi yüz senelik imamet, hilafet ve saltanat-ı devlet-i aliye-i Osmaniye'den ayrılmak suretiyle dinini, vatanını, hayatını irtikap edecek hiçbir fert yoktur... Ve Osmanlı'dan ayrıldıkları takdirde yok olacaklarını açık bir surette idrak ederler... Bundan dolayı fesat cemiyetinin bütün fikirlerini ve iddialarını ret ve protesto ederek, bunların adalete teslim edilmesini talep ederiz.”⁴⁷

Gazetedeki beyandan da anlaşılacağı gibi Kürtler ve Türkler arasındaki dinsel ve geleneksel kardeşlik güçlüdür ve Kürtler de Türkler gibi Anadolu'nun öz evlatları olarak görülmüştür. Nitekim Kürtler de Osmanlı camiasından ayrılmayacaklarını vurgulayıp devlete sadakat göstereceklerini gazete sayfalarında dile getirmişlerdir.⁴⁸

⁴⁶ Bozan, “Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti'nin...”, s.405-430.

⁴⁷ “Kürdistan Ahvali”, *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Kânunusani 1336, s.1-2.

⁴⁸ Mehmet Şahingöz, “Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXII/XI (1995), s.417-432; Obuz, “Millî Mücadele'ye...”, s.264-276.

Siirt Müdafaa-i Hukuk Reisi Müftü Halil, Belediye Reisi Hamdi ve bazı azaların imzalarının yer aldığı bir başka telgraf, Heyet-i Temsiliye'ye 22 Aralık 1919'da gönderilmiştir. Bu telgrafta da ayrılıkçı fikirlerin ve çalışmaların parçası olanlara karşı oldukları ve saltanat ile hilafete bağlı oldukları beyan edilmiştir.⁴⁹

Millî Mücadele'nin sahiplenilmesi neticesinde Siirt'te ayrılıkçı hareketler toplum tarafından rağbet görmemiştir. Nitekim Kürt Teali Cemiyeti'nin Paris Barış Konferansı'ndaki temsilcisi Şerif Paşa'nın Ermeni Boğos Nubar Paşa ile Ermenistan ve Kürdistan adında iki devletin kurulması yönünde anlaşmaya varması üzerine Siirt ve bağlı yerlerden bu anlaşmaya büyük tepkiler gösterilmiştir:⁵⁰ "Şerif Paşa namındaki bir şahsın Paris Sulh Konferansı'nda kendisine Kürt murahhası unvanı verdiğini haber aldık. Bu zatın Kürdistan ve Kürtlerce hiçbir sıfat-ı vekaleti haiz bulunmadığından kendi şahsi çıkarları ve hırsı için konferansta Kürtler namına söyleyeceği ifadeler ve isteklerin geçersiz bir teşebbüs olduğunu, bu zata itibar edilmemesini istirham ve Kürtlerin hiçbir sebep ve suretle camia-yı Osmaniyye'den ayıramayacak bir kitle olduğunu da ilaveten arz ederiz efendim."⁵¹

Bölgedeki önemli isimlerden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılıklarını bildiren, ayrılıkçı emelleri lanetleyen pek çok telgraf gönderilmeye devam etti. Mustafa Kemal Paşa da bu durumdan memnundu. Paşa, 15 Ocak 1920 tarihli "Garzan'da Kürdistan Meşayih-i İzâmından Hazret-i Ziyaeddin Efendi Hazariyle Arkadaşlarına" başlıklı telgrafında şunları ifade etmişti: "Kürdistan'ı Osmanlı camiasından ayırarak düşmanların kucağına atmaya çalışanları lanetleyen telgrafnamelerini büyük bir kıvanç ve sevinçle öğrendik. Böylece Türk ile Kürt, bu iki öz kardeş, dindaş el ele vererek mukaddes birliğini müdafaaya kararlı oldukça, Cenab-ı Allah'ın yardımıyla şüphesiz vatanımız, bağımsızlığımız kurtulacaktır."⁵²

Gazete haberleri ve yapılan yazışmalardan da anlaşıldığı üzere hem Mustafa Kemal Paşa ve devlet erkani Kürt-Türk kardeşliği fikriyle hareket etmiş hem de Kürtler kendilerini sürekli İslam ve Osmanlı kimliği içinde değerlendirmişlerdir. Bağımsız bir Kürt devleti fikri, küçük bir azınlık dışında reddedilmiş ve Kürtlerin büyük bir çoğunluğu refah ve mutluluklarının Osmanlı camiası içinde kalmalarıyla sağlanabileceğine inanmışlar, bunu Paris Konferansı sırasında da dile getirmişlerdir.

Hakimiyeti Milliye'nin 6 Şubat 1336 (1920) tarihli ve "Urfa ve Kürdistan Ahvali" başlığı altında verilen bir haberinde şu bilgiler aktarılmıştır: "Siirt Kürt Kulübü Heyeti istifaya mecbur edilmek suretiyle kulüp kamilen dağıtılmıştır. Kürt kardeşlerimizin memleketlerimizi yabancı işgallere karşı topyekûn savunan Anadolu ile birlikte hareket edeceklerini herkes görmüştür. Şerif Paşa ile Kürt Teavün Cemiyeti'nin hadsiz

⁴⁹ *Hâkimiyeti Milliye*, 10 Kânunusani 1336, Sayı 1, s.2.; Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s. 264-276.

⁵⁰ BOA, DH. ŞFR, 107/104.; Ural, "Mütareke Döneminde...", s.425-463.

⁵¹ "Kürdistan ve Sulh Konferansı", *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Mart 1336, s.2.

⁵² *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919-1920)*, c. 6, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, s.149.

girişimlerini öteden beri yanlış ve gereksiz gören kurtuluşun ve bağımsızlığın yalnızca birlik olmak ve Osmanlı sancağı altında yaşamaktan geçtiğini beyan etmektedir. Siirt, Garzan, Şirvan, Eruh, Pervari, Silvan kazaları tarafından bu hissiyatın aleni protesto telgraflarıyla bütün cihana tekrar ilan edilmiş olması bütün Anadolu vatanperverlerini şiddetle mütehasis etmiştir.”⁵³

Yine Kürt Teali Cemiyeti’ne karşı Siirt’ten gönderilen, Siirt Belediye Başkanı Hamit, Belediye Meclisi üyeleri Hamza ve Ömer Niyazi Beyler ile Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı Müftü Halil Hulki imzalarıyla Mayıs 1920’de *Albayrak* gazetesinde yayınlanan telgrafta, birlik mesajı verilmiştir. Telgrafta Osmanlı İmparatorluğu’nun etrafını saran tehlikeler her gün artarken, milletin yekvücut olarak millî varlığını koruması gerektiği, bazı cemiyet ve kişilerin ayrılıkçı çalışmaların içinde yer almasıyla hükümetin işini bir kat daha zorlaştırdığı belirtilmiş; bu tür ayrılıkçı çalışmalara son verilerek millî birliği korumaya yönelik yayınlar yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁵⁴

4. Anadolu’daki İşgallere Tepkiler

4.1. Fransızların Güney İllerini İşgaline Tepkiler

Mondros Mütarekesi’nden sonra İtilaf devletleri Anadolu coğrafyasının çeşitli bölgelerini işgale başlamışlardır. Önce İngilizlerin sonrasında ise Fransızların Güney illerini işgali tüm Anadolu’da olduğu gibi Siirt’te de büyük tepki ile karşılanmış ve protesto edilmiştir. Antep ve Maraş’ı işgal eden Fransızlara karşı 16 Kasım 1919 tarihinde Siirt’ten bir protesto telgrafi çekilmiştir. Hariciye Nezareti’ne hitaben Siirt Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Başkanı Müftü Halil, üyelere Belediye Reisi Hakkı, Hamza, Niyazi ve Bekir imzalarıyla gönderilen telgrafta şöyle denilmiştir: “Mütareke şartlarına ve uluslararası hukuka aykırı olarak Fransız Hükümeti tarafından işgal edilen Antep ve Maraş livalarında kanun, adalet ve medeniyetin asla kabul edip uygun görmediği bir şekilde kutsal varlıklarımıza tecavüzde bulunmaktadır. İslam dünyasının yüreğini parçalayacak derecede Müslüman kadınlara saldırdıkları, her Osmanlı ferdinin gönülden bağlı olduğu Osmanlı sancağını dinî ve resmî mekanlarımızdan açık açık indirmeye çalıştıkları haberi, hayatları boyunca görmedikleri acımasız zulümlerle çırpınan Müslümanların kalplerinde ayrı bir yara açmıştır. Medeniyet iddiasında olan Fransızların insanlık dünyası tarafından da nefretle karşılanan bu saldırısını tüm varlığımızla protesto ediyor, adaletin gereklerini yapmaya çağırıyoruz.”⁵⁵

Fransızların Maraş’ı ve Adana’yı işgali Garzan’da da büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Garzan’da yapılan büyük mitingden sonra Fransızlara karşı Temsil Heyeti’ne bir telgraf gönderilmiştir. 1 Şubat 1920 tarihinde Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Faik

⁵³ Bozan, “Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti’nin...”, s.405-430.; Obuz, “Millî Mücadele’ye...”, s.264-276.; *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Şubat 1336, s.3.

⁵⁴ Ural, “Mütareke Döneminde...”, s.425-463.

⁵⁵ *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919)*, c. 2, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., 2003, s.143.

Bey tarafından “Ankara’da Kongreye” başlığıyla gönderilen telgrafta şu sözler yer almıştır: “Özellikle İslamiyet’e yapılmakta olan ve artık son haddine ulaşan zulüm ve yolsuzluklara İslam âleminin daha fazla kayıtsız kalmayacağını başlangıçta belirten miting heyeti, aşağıdaki kararın büyük devletlerin hükümetlerine arzını ve General Gouraud’ya bildirilmesini bu devletlerin İstanbul temsilcilerinden ve olağanüstü komiserliklerinden istirham etmektedir. Maraş ve çevresindeki Fransız işgal kuvveti ve bu ad altında öteden beri çeşitli yollarla derme çatma toplanan Ermeni çeteleri; namusu, dini, hayatı, masumiyeti kısacası insaniyeti kıran eşkıyalık ve kötülüklerini hiçbir aklın alamayacağı, hiçbir vicdanın kabul etmeyeceği bir şekle soktular. Geleceğimiz ve kutsal değerlerimiz hakaret ve saldırılarının tek hedefi hâline geldi. Sokaklarda ve kasaba dışındaki leşleri kokmadan çürümeden kaldırılamıyor. Topların vahşi mermileri Türk ve özellikle Müslüman olan ana yavrularının, bu vatanın öz evlatlarının masum başlarında gümbürtüyle patlıyor. Oymağıyla evleriyle beraber şirin kasabalarımızı bir avuç kül hâline getiren, sel gibi fişkırان ihtiras dalgalarının hedefi acaba yalnız İslam’a ait parçalar mıdır? Maraş yanıyor. Alevlerin duman mezalimi arasında kadınlarımızın, yetimlerimizin, genç kızlarımızın yürek parçalayan iniltileri mukaddes makamlarımızda yankılanıyor. Bu yardım feryatları Garzan’daki bütün aşiretleri kendiliğinden ayaklanmaya ve bir miting yapmaya davet etti. İtilaf hükümetlerinden, medeniyet ve insanlığın merkezi, Türk ve İslam dostu Fransa hükümetinin Maraşlıları kendi arzularına terk etmelerini, bu derme çatma Ermeni haydutlarının yalnız Maraş çevresinden değil Adana’dan da uzaklaştırılarak bu zulümlere hızla son vermelerini rica ve sebep olanları şiddetle protesto ederiz.”⁵⁶

Antep ve Maraş’ın işgali Garzan’da yine büyük bir miting düzenlenerek protesto edildi. Oluşturulan miting heyetinin 4 Mart 1920 tarihinde “Sadaret Yüksek Makamına” gönderdiği telgrafta, Müslümanlar üzerine yapılan zulüm ve baskıların dayanılamayacak noktaya geldiği, İslam âleminin buna daha fazla ilgisiz kalamayacağı vurgulandı. Belirtilen hususların büyük devletlere ve Fransız komutan Gouraud’ya iletilmesi, Ermeni çetelerinin Maraş ve Adana’dan uzaklaştırılması ve buradaki zorbalıklarına son vermeleri istendi. Telgrafın altında Garzan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Faik, tanınmış şeyhlerden Ziyaeddin, şeyhlerden Masum, Mahmud, ulemadan Celaleddin, Reşid, seyyitlerden Hacı Ahmet, ümeradan Mehmed Şah, Hasan Şah, Musa, Şefik, aşiretlerden Burukan, Reşkotan, Çeri, Pervari, Malaşeref, Babusi, Bekiran gibi aşiret reisleri, tüccar ve eşraftan da çeşitli isimlerin imzaları yer alıyordu.⁵⁷

⁵⁶ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 61/128 (2012), s.130-131. Telgrafta imzası bulunan diğer şahsiyetler şunlardı: Aza Haydar, Aza Fahrettin, Aza Rıza, Seyitlerden Hacı Ahmet, Ulemadan Celalettin, Şeyhlerden Mahmut, Aza Şevki, Tahsindar Aşireti Reisi Sümbül, Alikan Aşireti Reisi Hasan Osman, Ulemadan Reşit, Şeyhlerden Şeyh Masum, Ümeradan Mehmet Şah, Ümeradan Musa, Fettahzade Bahri, Fettah Paşazade Mehmet Nizam, Merkan Aşireti Reisi Hacı Memi, İpek Perukan Aşireti Reisi Sabri, Reşko Aşireti Reisi Resul, Ümeradan Hasan Şah, Tüccardan Halil, Perveran Aşireti Reisi Şükrü, Bekran Aşireti Reisi Keleş, Hisarkan Aşireti Reisi Ali.

⁵⁷ *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922)*, c. 3, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., 2003, s.193-194.

4.2. İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgaline Tepkiler

İzmir'in Yunanlılarca işgali Güneydoğu Anadolu bölgesindeki siyasi gelişmelerin yeni bir çehre kazanmasını neden olmuştur. Yöre halkının, aynen Batı Anadolu'da olduğu gibi, burada da Müslümanların Hristiyanlar (Ermeniler) tarafından tahakküm altına alınacağı kuşkularını artırmıştır. Nitekim bölge halkı hükümete çektikleri telgraflarda Ermeni tehlikesine temas ederek, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz parçaları olduğunu ifade etmişlerdir. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İngiltere'nin teşvik ve himayesinde İzmir'e çıkmaları ve yörede gerçekleştirdikleri katliamlar, Doğu halkı için de başlarına gelmesi muhtemel akıbetin habercisi olmuştur. Başka bir deyişle, İngiltere'nin yörede nüfuzunu kurmasının ardından Ermeni işgali, istilası ve katliamı ihtimalinden kaygı duyulmuştur.⁵⁸

İzmir'in işgali üzerine Siirt'te 19 Mayıs 1919'da Cami-i Kebir'de (Ulu Cami) yoğun katılımın olduğu bir protesto mitingi yapıldı. Mitingin ardından Sadaret'e, Hariciye Vekâleti'ne, bazı gazetelere ve İtilaf devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine Siirt Sancağı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Halil Hulki imzası ile gönderilen telgrafta İzmir'in Yunan hükümetine ilhak ve işgal haberinin Siirt'e kadar "şüyü" bulunduğu, bu "haksız ilhaki" kırk bin nüfusla protesto ettikleri açıklandı: "Cami-i Kebirimizde bayan ve erkekler olarak kırk bin nüfustan ibaret ahalimiz, vicdan-ı beşeriyetin reddettiği zalimane bir şekilde gaspedilen maddi manevi meşru hakkımızı bütün gücümüzle müdafaa edeceğimize yemin ettik..."⁵⁹

Yine 23 Haziran'da Siirt Sancağı Mitingler Reisi Müftü Halil Hulki imzasıyla Sadaret'e gönderilen telgrafta işgal protesto edilmiş ve telgrafın sonunda şu düşüncelere yer verilmiştir: "İzmir'in maruz olduğu felaket üzerine heyecana gelen ahalimiz her gün toplu halde kazalardan köylerden ve nahiyelerden livaya gelerek mitingler yapıyorlar. Yunanlıların cezalandırılmasını talep ediyoruz. Güzel yurdumuzun eğer düşman tarafından boşaltılıp hakları geri verilmediği takdirde sancağımızın bütün sakinleri, aşiretler ve kabileler çocuk ve ihtiyarlara varıncaya kadar dinimiz ve vatanımız için hayatımızı feda etmeye hazırız. Bu maruzatımızı insaniyet ve medeniyet namına bugün düzenlediğimiz mitingimizde toplanan yirmi sekiz bin yiğit ve otuz bin çocuktan ibaret ahali ile tek ses olarak talep ve rica eyleriz."⁶⁰

Beşiri'den Sadaret'e gönderilen Beşiri Kazası'nda sakin Roman aşireti reisi Mehmed Emin, aynı aşiretten Abdullah, Abdülhamid, Şitak aşireti reisi Hasan, Aligân aşireti reisi Hasan Fehmi, Halil, Osman imzalı 29 Mayıs 1919 tarihli telgrafta da şu hususlar üzerinde durulmuştur: "Yunanlıların uluslararası hukuku ayaklar altına alan, asırlardan beri vatanımızın ayrılmaz bir parçası bulunan sevgili İzmirimizi işgali, tüm devleti olduğu gibi

⁵⁸ Oktay Bozan, "İzmir'in İşgaline Mardin ve Çevresinden Tepkiler", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2019), s.30-42.

⁵⁹ BOA, HR.SYS., 2552/5; *Hadisat*, 25 Mayıs 1919, s.1.; Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s.264-276.

⁶⁰ BOA. A.VRK., 837/99.; Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s.81-82.

bizi de derinden üzmüştür ve vatanımızı düşmandan kurtarmak için tüm ahali canımızla kanımızla fedakârlığa hazır olduğumuzu bildirmek isteriz. Bu fedakarlıktan zerre kadar çekinmeyeceğimizi herkes bilmelidir. Hak ve adaleti savunan İtilaf devletlerinin bu gibi çılgınlıkları hoş görmeyeceğini ümit ve intizar etmekle beraber bu gibi tecavüzleri hiçbir şekilde kabul etmeyeceğimizi, böyle adi bir tecavüzü kanlarıyla temizlemeyi bir şeref ve görev kabul etmiş olan bizim gibi serbest dağların serbest ve cesur evladını daha fazla intizarda bırakmayarak icabında büyük bir çoğunluğunu teşkil ettiğimiz aziz vatanımızın müdafaa-i hukukunu korumak için ordumuza nefer olarak iştirak etmekten şeref duyar ve hazır olduğumuzu arz eyleriz.”⁶¹

İzmir'in işgali Garzan'da da protesto edildi ve bu hususta Sadaret'e, Hariciye Nezareti'ne çeşitli telgraflar gönderilerek İzmir'in işgal haberinin ahali ve aşiretler üzerinde çok kötü bir etki meydana getirdiği ve İzmir'in kurtarılması için her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduğu mesajı verilmiştir.⁶² Yine Garzan Kazası Müdafaa-i Milliye Reisi Faik, Belediye Reisi namına Şevket ve Zokayid şeyhi Mahmud ile Babayi aşireti reisi İsmail, Mala Şeref aşireti reisi Mehmet Ali gibi bazı aşiret reislerinin imzalarının yer aldığı ve Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Yunan hükümetinin İzmir'i işgali protesto edilmiştir. Bu işgalin Wilson Prensiplerine aykırı olduğu ve mücadeleye hazır olduğu şöyle ifade edilmiştir: “Harekât-ı zalimanelerine karşı bütün mal ve canımız ve mevcudiyetimizle müdafaaya her zaman amade bulunduğumuzu arz u beyan eyleriz.”⁶³

4.3. Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifasına Tepkiler

Erzurum ve Sivas Kongreleri sonrası Damat Ferit Paşa Hükümeti, 30 Eylül 1919'da istifa etmişti. Damat Ferit Paşa Hükümetleri tarafından Millî Mücadele hareketi doğrudan “düşman” olarak görülürken, bu hükümetin ardından Kuvâ-yı Milliye'yi “uzlaşılması gereken” bir hareket olarak değerlendiren Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştu.⁶⁴ Ali Rıza Paşa Hükümeti, bir yandan birlik ve beraberliğe önem verirken diğer yandan da çalışmalarını Heyet-i Temsiliye ile uzlaşma zeminine taşıyordu. Bu doğrultuda Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın başkanlığındaki bir heyet Anadolu'ya giderek 20-22 Ekim 1919'da Heyeti Temsiliye ile görüşmüş ve birçok konuda fikir alışverişi yapılmıştı. Amasya Görüşmeleri, Kuvâ-yı Milliye'nin hükümet tarafından resmî olarak tanınması ve millî iradenin simgesi olan meclisin tekrar açılmasını sağlayacak seçimlerin yapılabilmesine olanak sağlamıştı. Padişahın iradesiyle 21 Aralık 1918'te kapatılan Mebûsan Meclisi, gerçekleştirilen seçimler sonucunda 12 Ocak 1920'de dördüncü seçim döneminin ilk toplantısını yapmak üzere toplanmıştı.

⁶¹ BOA, A.VRK., 835/16.; Haluk Selvi-Bülent Cırık, *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: TBMM Yayınları, 2013, s.206.

⁶² Selvi-Cırık, *TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen*, s. 221.

⁶³ BOA, HR. SYS., 2552/7.

⁶⁴ Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2011, s.93.

Misak-ı Millî'nin kabulü, Kuvâ-yı Milliye ile olan ilişkiler ve Anadolu'da yaşanan bazı asayiş problemleri Ali Rıza Paşa Hükümeti üzerindeki baskıları arttırmıştı. İtilaf devletlerinin baskısı hükümeti çalışamaz hale getirmişti. 3 Mart 1920'de, Yunanlıların taarruza geçerek Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ı işgal etmesi, Ali Rıza Paşa'nın istifa kararı almasına neden olmuştu. Hükümet 3 Mart 1920'de istifa etmesine karşın yeni hükümet kurulana değin vekâleten işleri idare etmişti. Hükümetin istifa haberi Anadolu'da büyük bir heyecan yaratırken, Anadolu'dan İstanbul'a çekilen telgraflarda, millî amaçlara aykırı olmayan ve bu amaçlara hakkıyla hizmet edecek bir hükümetin kurulması isteği bildirilmişti.⁶⁵

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine Siirt'ten Mebûsan Meclisi'ne iki adet protesto telgrafi gönderilmiştir. İlk telgraf 3 Mart 1920 (1336) tarihinde Siirt Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Reisi Hamit, Aza Cemil, Aza Fehmi, Aza Sait, Aza Şiyabi, Aza Hamza Hilmi imzalarıyla gönderilmiş olup, telgrafta şunlar yazılıdır: "Mülk ve devlete sadakati ile vatanperverliği milletin ve bilhassa milletvekillerinin destek ve güveniyle teyit edilmiş sevgili kabinemizin İtilaf devletlerinin baskısı ve teklifi üzerine istifaya mecbur edildiği ve riyasete hainliği öteden beri bilenen Ferit Paşa ve emsali birinin geçirilmesi haberi, bugün âlem-i İslam'ı ve bilhassa muhitimizi çok üzmüş ve ümmetin kalbinde çok derin yaralar açmıştır. Mütareke döneminde bulunduğumuz halde, hiçbir tarihin kaydetmediği ve hiçbir vicdan ve kanunun kabul ve tecviz eylemeyeceği mezalime maruz kalmasına rağmen daima millete sükût ve itidal, sabır ve sükûneti emreden Hükümet-i Osmaniyemize bu suretle de darbe indirilmesi cihan-ı beşeriyetçe de ebediyen nefretle anılacaktır. Masum İslam kanını akıtan, insanlık tarihine kanlı lekeler bulaştıran ve bundan vahşi bir zevk duyan hukuk tanımaz muhterisler muhakkak bilsinler ki millet sarsılmaz bir azim ve sebatla meşru hukukunu müdafaa ve muhafaza edecek ve kibir ve gururla yoğrulmuş zalimler, inşallah hak karşısında mağlup olacaktır. Bundan dolayı böyle bir zamanda milletin kaderinin Ferit Paşa ve emsalinin hain ellerine verilmesi bütün Osmanlılar için bir intihar demek olduğundan, bütün ruhumuzla bunu reddeder ve devlet ve milletin vicdan ve sadakatine itimat ettiği bilinen simalara verilmesini rica ve istirham ederiz."⁶⁶

Siirt'ten Meclis-i Mebûsan'a ikinci telgraf ise 6 Mart 1920 (1336) tarihinde gönderilmiştir. Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi İsmail, Kefzade Abdülvaki, Müftü Abdülmecit Nasrullah, Belediye Reisi Azmi, meşayihden Abdülbaki Müftüzade, eşraftan Ziya, eşraftan Abdülmecit, eşraftan Osman, eşraftan Recep, eşraftan Ata ve eşraftan Hafız'ın imzalarının bulunduğu telgrafta şu ifadeler yer alıyordu: "Millî mefkurenin, millî duygunun hakikî mahremi olan kabinenin hukuka aykırı baskı ve tehditle istifaya mecbur bırakıldığı işitildi. Netice-i harbin doğurduğu tehlikeli ellerde geçirilen tecrübeler bizde uyandırdığı gerçek vatan hissi ile artık varlığa, mevcudiyete bütün

⁶⁵ Pınar Tuna, "İstanbul Basınında Ali Rıza Paşa Hükümetinin Kuvâ-yı Milliye Siyaseti", *Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi*, 68 (2021), s.617-662.

⁶⁶ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, 4/1, s.378.

imanla azmetmiş olan millet, bundan sonra bu gibi haksızlıklara, tecavüzlere tahammül edecek durumda değildir. Millî gayelerimizi temsil edemeyecek her kabinenin, her fırkanın mevcudiyeti, kesin bir şekilde geçici olup meşru olamayacaktır. Bu suretle hakkı savunmayan, millî menfaatleri öldürmek isteyen her muhalif his ve düşünceyi kemal-i nefretle protesto ve katiyetle reddederiz. Vatanının geleceğini kaniyle kazanmaya yemin etmiş bir millet, halaskar emellerine, ümitlerine iştirak ile hakka karşı her tecavüzün izalesini istirham ve bundan böyle bu şekilde bir olayın vuku bulmayacağına kanaat getirerek gelişmeleri sabırla takip edecektir.”⁶⁷

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifa etmesi üzerine bir tepki de Garzan Kazası'ndan gelmiştir. 6 Mart 1336 (1920) tarihinde ahali ve eşraf nâmına Garzan Kuvâ-yı Milliye Kumandan-ı Umumisi Bicar aşairi reisi Cemil imzasıyla Meclisi Mebûsan'a gönderilen telgrafta şunlar yazılmıştır: “Kabineyi istifa ettirmek için her türlü oyuna başvuran İtilaf devletleri düşünmelidir ki bu kabine, milletin öz ruhu olan Meclis-i Millî'nin bağrından doğmuştur. Kabinenin istifası millî amaçları hiçbir zaman engellemez. O ne ise yine odur. Bir avuç muhterem eller faaliyetten çekiliyor. Fakat milyonlarca yumruklar meşru hukuk-ı mukaddese ile yukarı kalkar, ey medeniyet ve insaniyet maskesi altında bilhassa masum ahali ve mazluma zulmeden zalim hükümetler, biz ancak hakkımıza istinaden hukukumuzu al kanlarımızla temizleyeceğiz. Yine tekrar ederiz ki, biz ne idiysek yine oyuz. Ve ilelebet öyle kalacağız. Bizi temsil eden Meclis-i Millî, kabinemiz hakkındaki efkâr-ı milliyemizin en büyük tercümanıdır. Elbette millî amaçlara muvafık bir kabineye beyan-ı itimat edeceğini arz ederiz.”⁶⁸

5. Erzurum ve Sivas Kongrelerine Katılan Delegationlar

Mondros Mütarekesi'nden sonra, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti ile Karadeniz'de bir Pontus Rum Devleti kurma teşebbüsleri karşısında Erzurum ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri'nin birlikte hareket ederek 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da ortaklaşa yaptıkları kongre; toplanış şekli bakımından mahallî bir kongre olmasına rağmen, alınan kararlar bakımından vatanın bütünlüğünü ilgilendiren bir kongre oldu.⁶⁹ Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, 29 Mayıs 1919'da yaptığı toplantıda, Trabzon'la birlikte yedi vilayetin katılımıyla umumi bir kongre toplamaya karar verdi.⁷⁰ Erzurum Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin aldığı kongre kararı 30 Mayıs 1335 (1919) tarihinde Doğu illeri olan Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Van, Elâzığ (Mamuretülaziz) ve Erzincan 'a bildirildi.⁷¹ Erzurum Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin yapmış olduğu bu davet Bitlis Vilayeti'nde heyecanla karşılandı ve bölge temsilcilerinin kongreye katılacakları Erzurum'a

⁶⁷ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, 4/1., s.382.

⁶⁸ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*, 4/1., s.370.

⁶⁹ M.Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c.1, Ankara: Kültür Yayınları, 1993, s.22-23.; Atatürk, *Nutuk*, ATAM Yayınları, Ankara, 2003, s.44-48.

⁷⁰ Mahmur Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi Erzurum Kongresi*, c. 2, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2008, s.51.

⁷¹ Haluk Selvi, *Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.101.

bildirildi.⁷² Erzurum Kongresi'ne Bitlis Vilayeti'nden toplam dört temsilci katılmıştır. Bu delegelerin ikisi Bitlis Vilayeti'ne bağlı Siirt Sancağı'ndan Müderris Hafız Mehmed Cemil Efendi ve Hacirecebzade Hafız Mehmed Hilmi Efendidir.⁷³

Sivas Kongresi'ne Siirt'i de temsilen Bitlis Vilayeti adına Erzurum Kongresi'nde Temsil Heyeti'ne seçilen Eski Bitlis Mebusu Sadullah Bey ve Mutki aşireti reisi Hacı Mustafa Bey davet edilmişlerdir. Fakat her ikisi de kongreye katılamamışlardır. Siirt'ten Sivas Kongresi'ne ve Mustafa Kemal Paşa'ya destek telgrafları gitmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Cemil Çeto'yu Millî Mücadele'ye destek vermeye davet etmiştir. 13 Ağustos 1919 tarihinde "Garzan'da Rüesadan Cemil Çeto Bey'e" hitaben şu telgrafi göndermiştir: "Şarkî Anadolu'daki cemiyetlerin birleşmesinden hâsıl olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmalarıyla devletimizin istiklâlini ve vatanımızın tamamını kurtaracağına hiç şüphe etmiyorum. Zât-ı âliniz cemiyetimizin en mühim azasındansınız. Himmet ve gayretinizle o havalide az zamanda teşkilâtın takdim ettiğim nizamname ahkâmına mutabık olarak vücuda getirileceğine ve İngilizlerin milletimizi parçalamaya ve vatanımızı Ermeni ayakları altında çiğnetmeye matuf olan entrikalarına meydan verilmeyeceğine inancım tamdır. Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Sivas'a gideceğim. Gözlerinizden öper oradaki tüm vatandaşlarımıza mahsus selâmlar eylerim efendim."⁷⁴

Cemil Çeto da bu mektuba binaen Mustafa Kemal Paşa'ya cevap yazmış ve bağlılıklarını bildirmiştir. Cemil Çeto'un mektubunu alan Mustafa Kemal Paşa, 15 Eylül 1919 tarihinde Garzanlı aşiret reisi Cemil Çeto'ya Sivas'tan bir telgraf göndermiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "Telgrafname-i âlileri geldi. Bütün Kürt kardeşlerimizin bu din ve devlete olan kati sadakat ve mukaddes hilafet makamına bağlılıklarını bir kere daha âleme ilan eden dostça tezahüratlarınız, Sivas'ta toplanan genel kongre delegeleri üzerinde pek derin şükran tesirleri uyandırdı. Rauf Beyefendi selam ve ihtiramınıza mukabele eder."⁷⁵

Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti öncülüğünde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Halil Hulki, Belediye Reisi Hami, ulemadan Ömer Niyazi, Siirt mümessili Cemil, eşraftan Cemil, eşraftan Bekir Sıtkı, ulemadan Derviş, ulemadan Haydar, eşraftan Fehmi, eşraftan Hulusi, eşraftan Hamza Hilmi, eşraftan Yusuf imzalarıyla 23 Eylül 1919 tarihinde "Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" başlığıyla gönderilen telgrafta da şunlar vurgulanmıştır: "Hatalı davranan ve Osmanlı'ya yanlış yapan üç dört Kürt bizlere temsilci olamaz. Hilafet-i Osmaniye'ye ebediyen bağlı kalmak, Allahımıza ve vicdanımıza karşı vatani ve dinî farizamızdır. Uhdemizde tükenmeyen vatanperver duygularımız ve desteğimizi arz eyleriz."⁷⁶

⁷² ATASE, İSH, K.4, G.64.

⁷³ Yücel Çil, *Erzurum Kongresi'ne Katılan Delegeler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005, s.26-27.

⁷⁴ Atatürk, *Nutuk*, s.212-213.

⁷⁵ *Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919-1920)*, s.40.

⁷⁶ BCA, 1-11 /39-298.

Bu telgrafa Mustafa Kemal Paşa tarafından 28 Eylül 1919 tarihli bir cevap yazıldı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına imzalı ve "Siirt'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reis-i Muhteremi Kıymetli Müftü Halil Hulki Efendi Hazretlerine" başlıklı telgrafta Siirt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin desteğinden duyulan memnuniyet aktarılıyordu: "Ulema, eşraf ve beldenin ileri gelenleri ile birlikte 23/9/35'te gönderilen vatanperver içerikli telgrafınızı büyük memnuniyetle okudum. Siirt ve havalisinin necip ruhlu ve pak vicdanlı muhterem ahalisinin mukaddes vatanın tamamını ve devletimizin istiklali ve ulu makam olan hilafet ve saltanatın kurtuluşu için gösterdikleri gayret ve vatanseverlik çok ehemmiyetlidir. Ferit Paşa kabinesinin bilhassa son günlerde yaptığı vatana ihanet sebebiyle halife efendimizin kendisini görevden alacağını ve yerine namuslu ve liyakatlı bir zatın getirileceğini bekliyoruz. Bu hususi bilgiyi takdim eyleriz efendim."⁷⁷

Erzurum Kongresi'ne Siirt Sancağı'nı temsilen iki kişi katılmıştır. Bunlar Müderris Hafız Mehmed Cemil (Aydın) ve Hacirecebzade Hafız Mehmed Hilmi (Çorapsız) Efendilerdir.⁷⁸ Cemil Bey Erzurum Kongresi'nin sonlarına doğru 5 Ağustos'ta Erzurum'a varabilmiş ve çalışmalarına katılmıştır. Kongrenin 7 Ağustos'taki kapanış gününde çok güzel sesiyle, uğur olsun diye okuduğu bir Aşr-ı Şerif, bütün mümessillerce huşu ile dinlenmiştir.⁷⁹ Hilmi Bey, Vilâyat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi idare heyetinde görev almıştır. Erzurum Umumi Kongresi öncesi yapılan hazırlık çalışmalarında bulunmuştur. Erzurum Kongresi toplandığında, Siirt mümessili seçilerek kongreye katılmıştır. Kongre sonunda ilan edilen beyannameyi imzalamıştır.⁸⁰ Mehmed Cemil Efendi Siirt'e dönünce Erzurum Kongresi Kararlarını halka duyurmuş ve halkın Millî Mücadele konusunda bilinçlenmesi için büyük çaba sarf etmiştir.

6. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması ve Siirt Mebuslarının Faaliyetleri

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nde ulusal meclisin zaman kaybetmeden toplanması kararı alınmıştır. Kongrenin ikinci gününde, 24 Temmuz 1919'da kongre heyeti tarafından belediye reislerine, mülki idare reislerine, Sadaret'e, büyük kumandanlara alınan karara ilişkin telgraf gönderilmiştir.⁸¹

Yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından 7 Ekim 1919'da bir seçim kararnamesi yayınlanmış, 19 Ekim 1919'da ise kabul edilmiş olan 16 maddelik seçim talimatnamesi bütün vilayetlere gönderilmiştir.⁸² Beyanname yayımlandıktan sonra hızla çalışmalar

⁷⁷ BCA, 1-11, /39-299.

⁷⁸ Çil, *Erzurum Kongresi...*, s.162.

⁷⁹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum...*, s.224.; Atatürk, *Nutuk*, s.44-48.

⁸⁰ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum...*, s.224.

⁸¹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İş Bankası Yayınları, 2009, s. 45.

⁸² Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/79 (2011), s.1-36.

başlatılmıştır. 7 Ekim 1919'da talimatname gereğince seçimler yapılmıştır. Toplam 15 vilayet, 35 mülhak liva ve 16 müstakil livada yapılan seçimlerde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adayları büyük oranda seçilmiştir.⁸³

Seçilmiş olan 164 mebustan 72 kişinin katılımıyla 12 Ocak 1920'de Mebûsan Meclisi açılmıştır. Misak-ı Millî kararları Şerif Bey'in vermiş olduğu önergeyle 28 Ocak 1920'de oy çokluğuyla kabul edilmiştir. İlan edilen Misak-ı Millî kararlarına karşı işgal güçleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u tamamen işgal etmişlerdir. İşgal güçleri Mebûsan Meclisi'ni basıp bazı milletvekillerini tutuklamışlardır. Yaşanan bu olaylar üzerine 18 Mart 1920'de Mebûsan Meclisi son kez toplanmış ve Sultan Vahdettin'in kararıyla 11 Nisan 1920'de kapatılmıştır. Böylece Osmanlı parlamenter sistemi sona ermiştir.⁸⁴

Misak-ı Millî'yi (28 Ocak 1920) kabul etmiş olan Mebûsan Meclisi dağıtılmış, İstanbul işgal edilmiş ve bazı milletvekilleri tutuklanarak Malta adasına sürülmüştür. Bunun üzerine devleti yönetecek, millet işlerini yapacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Mebûsan Meclisi'nin İstanbul'da çalışamaz duruma geldiğini görünce yeni bir meclisin Ankara'da açılması için hemen harekete geçip çalışmalarını başlatmıştır. 17 Mart 1920'de bir beyanname yayınlayarak sancaklara ve ordu komutanlarına yollamıştır.⁸⁵ Yapılan seçimler sonrası yeni seçilen vekillerin Ankara'ya gelmesi ile 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Siirt mebusları şu isimlerden oluşuyordu: Halil Hulki (Aydın), Hacı Nuri (Bayan), Hacı Mustafa Sabri (Baysan), Kadri Oktay, Necmettin (Bilgin), Salih (Atalay).⁸⁶ Yapılan seçimde Siverek eski kadısı Mustafa Sabri Efendi 40 oy, Belediye Meclis Üyesi Hacı Nuri Bey 27 oy, Bitlis İl Özel İdare eski müdürü Necmeddin Bey 28 oy, Siirt ulemasından Salih Bey 21 oy, Mahkeme Başkâtibi Mehmet Kadri Bey 32 oy almışlardır. 8 Mayıs 1920 tarihli seçim tutanakları ve mebus listesi Büyük Millet Meclisi'ne Siirt Mutasarrıfı Münib Bey imzası ile gönderilmiştir.⁸⁷

TBMM'nin açılmasıyla birlikte Siirt'ten, daha önce olduğu gibi, Meclis'e destek telgrafları gönderilmiştir. Ülkenin tamamına hâkim olan mücadele ruhu ve azmi, Siirt'teki aşiretlere olduğu gibi başka aşiretlere de sirayet etmiştir. Meclis açıldıktan sonra 1920'de TBMM'ye Garzanlı, Siyanlı, Abbasoğlu, Dumanlı aşiret reisleri telgraflar göndererek "müdafaa-i vatan için aşiretleriyle beraber kan dökmeye" hazır olduklarını belirtmişlerdir.⁸⁸

⁸³ Atatürk, *Nutuk*, s.182-183.

⁸⁴ Olgun, *Türkiye'de Cumhuriyet...*, s.1-36.

⁸⁵ Atatürk, *Nutuk*, s.212-213.

⁸⁶ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM I. Dönem (1919-1923)*, c.3, Ankara: TBMM Yayınları No: 6, s.544-555. *TBMM Albümü*, C.1, s.52.; M. Goloğlu, *Millî Mücadele...*, C.3, s.298.

⁸⁷ *Kadri Oktay Bey'in Seçim Mazbatası*, TBMM Arşivi: Sicil Dosyası No: 377.

⁸⁸ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), 24/ 89.; Obuz, "Millî Mücadele'ye...", s.264-276.

Bu dönemde Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Siirt'ten 1'i Osmanlı Meclis-i Mebûsan'ından Ankara'ya gelebilmiş, 5'i de 19 Mart 1920 tarihli seçim beyannamesi ile seçilmiş 6 mebus TBMM'ye katılmıştır. Milletvekillerinden 5'inin doğum yerinin Siirt olduğu; 1'inin ise Denizli'nin Çal ilçesinden olduğu tespit edilmiştir. Siirt milletvekilleri Birinci Meclis'te ülkenin geleceğini ilgilendiren mühim meselelerde görüşlerini açıkça ifade etmekten çekinmemişlerdir. Milletvekillerinin TBMM'de verdikleri kanun teklifleri, yaptıkları konuşmalar ve komisyonlarda aldıkları vazifeler dikkate alındığında üzerlerine düşen görevleri layıkıyla yaptıkları görülmüştür. Ülke genelini ilgilendiren sorunların yanı sıra Siirt ve çevresinin problemlerini de meclise taşımışlardır. Birinci Meclis'te Siirt milletvekillerinin yasama çalışmalarında Salih Bey'in 4 teklif, 2 takrir ve 22 imzasının bulunduğu ortak takrir ve teklif; Necmeddin Bey'in 1 teklif ve 19 imzasının bulunduğu ortak takrir ve teklif; Mustafa Sabri Bey'in 17 takrir, 10 teklif, 8 sual takriri, 41 meclis konuşması, 18 imzasının bulunduğu ortak takrir ve teklif; Mehmet Kadri Bey'in 2 sual takriri ve 21 imzasının bulunduğu ortak takrir ve teklif; Halil Hulki Bey'in ise 1 takrir ve 15 imzasının bulunduğu ortak takrir ve teklif verdikleri tespit edilmiştir.⁸⁹

I. Mecliste 1921 yılında, Evrak ve Tahrirat Müdürü olarak çalışan Necmettin Sahir (Sılan) Bey'in Millî Mücadele döneminde, Kurtuluş Savaşı halen devam ederken hazırladığı bir anket mebuslara uygulanmıştır. Silan'ın, "Kazanılacak olan millî istiklâl mücadelemizin feyizdar ve semeredar olması neye mütevakıftır?" sorusuna karşılık Siirt milletvekilleri Hacı Mustafa Sabri Bey, Hacı Nuri Bey, Halil Hulki Bey, Kadri Bey, Necmettin Bey ve Salih Efendi ankete katılarak vatanın ve milletin geleceği için önemli fikirler beyan etmişlerdir.⁹⁰

Hacı Nuri Bey'in TBMM'de Millî Mücadele ile ilgili birçok çalışmada yer aldığı görülmektedir. Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun 8. Maddesinin Düzeltilmesine Dair Kanun Teklifi vermiş, teklifi meclis tarafından reddedilmiştir. Ayrıca diğer milletvekilleriyle ortak imzasının bulunduğu Başkumandanlık Kanununun Temdidi Hakkındaki Kanun Teklifi,⁹¹ Ordunun Ne Dereceye Kadar İksa Edilebileceğine Dair Müdafaa-i Milliyeden Olan Sual Takririnin İstizaha Kalbi Hakkında Takrir,⁹² Muhacir ve Mültecilerin Askerliklerine Dair Kanun Teklifi,⁹³ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı Verilmesine ve Müşirlik Rütbesi Tevcih Edilmesine Dair Kanun Teklifi,⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğunun Münkariz Olduğuna ve Yeni Türkiye Hükümeti'nin Onun Vârisi Bulduğuna ve Makam-ı Hilâfetin Esaretten Kurtulacağına Dair Takriri⁹⁵ gibi faaliyetlere imza atmıştır.

⁸⁹ Nergiz Yılmaz, *Birinci TBMM'de Siirt Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi, 2019, s.144.

⁹⁰ Cihangir Gündoğdu (Yay. Haz.), *İlk Meclis Anketi (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri)*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2004, s.339-344.

⁹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 2, s.429.

⁹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 5, s.134-135.

⁹³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 11, s.27.

⁹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 12, s.263-264.

⁹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 24, s.292-294.

Halil Hulki Bey, meclis çalışmalarında Siirt milletvekilleri arasında en aktif olanlardan birisidir. Millî Mücadele ile ilgili birçok çalışmada imzası bulunmaktadır. Diğer milletvekilleriyle ortak imzasının bulunduğu tavrir ve teklifler şunlardır: Vilâyatı Şarkıyye Muhacirlerine Muavenet Edilmesi Hakkında Tavrir,⁹⁶ Muhacirlerin Bir An Evvel Yurtlarına Sevklerine Dair Tavrirler,⁹⁷ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı Verilmesine ve Müşirlik Rütbesi Tevcih Edilmesine Dair Kanun Teklifi,⁹⁸ Başkumandanlık Kanununun Üç Ay Daha Temdidine Dair Kanun Teklifi,⁹⁹ Meclis'in Ankara'dan Başka Bir Mahalle Nakli Hakkındaki 115 İmzalı Tavrir.¹⁰⁰ Halil Hulki Bey 18 Ekim 1920 tarihinde Ankara'dan Siirt'te gelmiş, şehrin ahvali ve asayişini konusunda Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek bilgi vermiştir. Bu telgrafi alan Mustafa Kemal Paşa da memnuniyetini dile getirerek Halil Bey'e bir teşekkür telgrafi göndermiştir.¹⁰¹

Mehmet Kadri Bey de Meclis faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır. Millî Mücadele ile ilgili birçok çalışmada imzası bulunmaktadır. Diğer milletvekilleriyle ortak imzasının bulunduğu tavrir ve teklifler şunlardır: Muhacirin Tarafından Verilen İstidaların Merbuten Takdim Edildiğine ve Bu Muhacirlerin Memleketlerine Sevkine Dair Tavrir,¹⁰² Muhacir Ve Mültecilerin Askerliklerine Dair Kanun Teklifi,¹⁰³ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı Verilmesine ve Müşirlik Rütbesi Tevcih Edilmesine Dair Kanun Teklifi,¹⁰⁴ Hıyanet-i Vataniyeden Dolayı Fe'ran Zimedhal Olanların Afları Hakkında Kanun Teklifi,¹⁰⁵ Meclis'in Ankara'dan Başka Bir Mahalle Nakli Hakkındaki 115 İmzalı Tavrir,¹⁰⁶ Osmanlı İmparatorluğunun Münkariz Olduğuna ve Yeni Türkiye Hükümeti'nin Onun Vârisi Bulduğuna ve Makam-ı Hilâfetin Esaretten Kurtulacağına Dair Tavrir,¹⁰⁷ Hilâfetin Hanedan-ı Âl-i Osman'a Aid Olduğuna ve Halifenin Bu Hanedandan Büyük Millet Meclisi'nce İntihab Olunacağına Dair Tavrir.¹⁰⁸

Mustafa Sabri Bey de meclis faaliyetlerinde çok aktif bir şekilde yer alıp birçok kanun teklifi sunduğu gibi Millî Mücadele ile ilgili de çalışmalarda görev üstlenmiş ve çeşitli tavrirler sunmuştur. 29 Nisan 1920'de çıkarılmış olan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile ilgili "Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda ve Kanun-ı Cezada Tatbik Olunacak Mevadda Bulunamayan Ceraim" hakkında Meclis'e bir teklif vermiş fakat teklif genel kurulda kabul edilmemiştir.¹⁰⁹ 9 Aralık 1922 tarihli oturumda Osmaniye Mebusu Faik Bey'in Batı

⁹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 2, s.4-5.

⁹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 10, s.419-420.

⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 12, s.263-264.

⁹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 16, s.202.

¹⁰⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 24, s.25-26.

¹⁰¹ Sedat Aktay, *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri, Alimleri ve Eserleri*, Siirt: Siirt Birlik Gazetecilik ve Matbaacılık, 2020, s.99-100.

¹⁰² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 3, s.402.

¹⁰³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 11, s.27.

¹⁰⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 12, s.263-264.

¹⁰⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 15, s.122.

¹⁰⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 24, s.25-26.

¹⁰⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 24, s.292-294.

¹⁰⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 24, s.304.

¹⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, c. 24, s.478-479.

Trakya'da Yunan zulümlerine dair vermiş olduğu tahrir üzerine Mustafa Sabri Bey, Hariciye Vekaleti'ne şu teklifi vermiştir: "Garbi Trakya'daki ehli İslam ve imanın tehcir ve katledildiği, hiç kimsenin yani düşkün ve zayıf, ihtiyar, kadın ve çocuk tefrika olunmadığı gelen ihbarlar ile sabit olmasına mebni, Yunan Hükümeti'nce buna nihayet verilmediği takdirde misliyle mukabele olunacağını Hariciye Vekâleti vasıtasıyla Lozan Konferansı'na tebliğat ifa kılınmasını teklif ederim."¹¹⁰

Necmeddin Bey de meclis faaliyetlerinde aktif bir şekilde yer almış ve Millî Mücadele ile ilgili çalışmalarda görev üstlenmiştir. Tek başına verdiği tahrir ve teklifler bulunduğu gibi diğer mebuslar ile birlikte de ortak teklifler sunmuştur. Diğer milletvekilleriyle ortak imzasının bulunduğu tahrir ve teklifler şunlardır: Ordunun Ne Dereceye Kadar İksa Edilebileceğine Dair Müdafaa-i Milliye'den Olan Sual Tahririnin İstizaha Kalbi Hakkında Tahrir,¹¹¹ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı Verilmesine Ve Müşirlik Rütbesi Tevcih Edilmesine Dair Kanun Teklifi,¹¹² Meclis'in Ankara'dan Başka Bir Mahalle Nakli Hakkındaki 115 İmzalı Tahrir,¹¹³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Münkariz Olduğuna ve Yeni Türkiye Hükümeti'nin Onun Vârisi Bulduğuna ve Makam-ı Hilâfetin Esaretten Kurtulacağına Dair Tahrir,¹¹⁴ Vilayet-i Şarkiyye Muhacirlerinin Dört Ay daha Askerlikten Tecillerine Dair Tahrir.¹¹⁵

Salih Bey de diğer Siirt vekilleri gibi Meclis faaliyetlerine aktif olarak katılmış ve Millî Mücadele ile ilgili birçok çalışmada görev almıştır. Diğer milletvekilleriyle ortak imzasının bulunduğu tahrir ve teklifler şunlardır: Muhacir ve Mültecilerin Askerliklerine Dair Kanun Teklifi,¹¹⁶ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı Verilmesine ve Müşirlik Rütbesi Tevcih Edilmesine Dair Kanun Teklifi,¹¹⁷ Başkumandanlık Kanununun Üç Ay Daha Temdidine Dair Kanun Teklifi,¹¹⁸ Meclis'in Ankara'dan Başka Bir Mahalle Nakli Hakkındaki 115 İmzalı Tahrir,¹¹⁹ Vilayet-i Şarkiyye Muhacirlerinin Dört Ay Daha Askerlikten Tecillerine Dair Tahrir.¹²⁰

7. Askerî Zaferlerin Yankıları ve Halkın Millî Mücadele'ye Desteği

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgale uğrayan Anadolu'da halk çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Millî Mücadele'nin başlaması ve vatanı işgalci güçlerden kurtarma çabaları hem halk için hem de vatanın istiklali için büyük önem arz ediyordu. Bu nedenle özellikle Batı Anadolu'da yaşanan askeri mücadele tüm Anadolu tarafından yakından takip edilmiştir. Yaşanan her zafer adeta Anadolu'da bayram havası yaşatmış ve ahali bu

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 25, s.285.

¹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 5, s.134-135.

¹¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 12, s.263-264.

¹¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 24, s.25-26.

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 24, s.292-294.

¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 28, s.37-38.

¹¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 11, s.27.

¹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 12, s.263-264.

¹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 16, s.02.

¹¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 24, s.25-26.

¹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, c. 28, s.37-38.

sevincini orduya ve Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği tebrik ve destek telgrafları ile dile getirmiştir. Tüm Anadolu'da olduğu gibi Siirt halkı da zaferler sonrası çok büyük sevinçler yaşamış ve bu sevinçlerini paylaşmıştır. Nitekim daha önce Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, TBMM'nin açılışı ve diğer Millî Mücadele faaliyetlerinde olduğu gibi Sakarya Savaşı ve Başkumandanlık Zaferi günlerinde de Siirt'ten birçok destek telgrafları çekilmiştir.

Siirt'ten 16 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na, Siirt Müftüsü Ömer Niyas, Belediye Reisi Hamit imzalarıyla gönderilen telgrafta, Sakarya zaferini kutlamak için binlerce vatandaşın Cami-i Kebir önünde toplandığı, istiklal gayesinin elde edilmesi için millî dava uğruna orduya her türlü fedakârlığı bedenen ve malen yerine getirmeye amade oldukları samimi bir lisan ile beyan edilmiştir.¹²¹ Siirt'ten gelen destek telgrafında şunlar yazılıdır: "İstiklalimizi gasp, hayat hakkından mahrum etmek isteyen düşmanlarımızın hadsiz müthiş hücumları def, millî namusumuza sürülmek istenen lekeyi kanıyla silmek suretiyle tarihimizin şanlı ve şerefli sayfalarına yeni birisini ilave etmekle kahramanca bir surette müdafaa eden şanlı ordumuzun şu zaferi bütün milleti fevkalade mutlu etti. Ordumuzun işbu vatanperverane zaferini kutlamak için bugün Siirt Cami-i Kebirinde binlerce ahalden oluşan bir mitingde istiklal gayemizin elde edilmesine ve toprağımızdaki düşmanı mahvedinceye kadar bu millî davamıza ve mücadelemize azimli bir şekilde devam ederek orduya her türlü fedakârlığı bedenen ve malen yerine getirmeye hazır olduklarını samimi bir lisan ile beyan ve orduya bu telgrafın resmi olarak çekilmesini arz etmiş, zafer güneşinin doğması istiklal ve selametın en yakın zamanda tecelli etmesi duaları Yüce Mevla'ya edilmiştir."¹²²

Eruh'tan 22 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen, Umum Behtan aşireti namına Müdafaa-i Hukuk Reisi ve Eruh Müftüsü Muhiddin, Eruh Belediye Reisi Hakkı, Şırnak Kazası Müdafaa-i Hukuk Reisi İzzet Süleyman, eşraftan Mustafa, Eruh aşireti reisi Yakub imzalı destek telgrafında şöyle denilmiştir: "Cenab-ı Hakk'ın yardımı ve Peygamber Efendimizin şefaati ve kahraman ordumuzun fedakârlığı sayesinde düşmanın melun düşüncelerinin her yönüyle sonuçsuz bırakılması Müslümanların kalplerini sevindirmiştir. Alçak düşmanı tamamen mahvedinceye kadar malen, bedenen her türlü fedakârlığı bütün mevcudiyetimizle yapacağımızı ilan ederiz ve selam ve hürmetimizin mukaddes, muhterem, kahraman ordumuza tebliğini rica eyleriz."¹²³

Pervari'den Sakarya Savaşı sırasında 22 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine Pervari meşayihinden Şeyh Abdullah, Şeyh Musa, Van aşireti reisi Mustafa Paşazade Nail, Milaslar aşireti reisi Akid imzasıyla gönderilen destek telgrafında da yapılan büyük mitingden, edilen dualardan bahsedilmiştir: "Ecdadımızın hamiyetli kanıyla yoğrulmuş olan mukaddes vatanımızın düşman taarruzundan muhafazası için hayatını feda eden muhterem şehitlerimizin ruhlarına fatihalar gönderdik. Vatanın

¹²¹ Selvi-Cırık, "Bitlis ve Çevresi" ..., s.205-231.

¹²² *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1921.

¹²³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1921; Selvi-Cırık, *TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen*, s. 327-329

selameti uğruna cihada giden muazzez ordumuzun muvaffakiyetlerini Allah'ın lütfundan temenni ile fedakâr gayretlerini tebrik ve hürmetlerimizi takdim ederiz. Tebaası bulunduğumuz muazzam Türkiye'mizin istiklal ve hakimiyeti uğruna muhteşem ordumuza iştirakle aşiretlerimizden tek bir nefer kalıncaya kadar malen ve bedenen müdafaada azim ve sebat etmeye ahd ve yemin etmekte olduğumuzun arzına cesaret eyleriz.”¹²⁴

Beşiri'den Sakarya Savaşı günlerinde, 31 Ağustos 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çekilen, Türk-Kürt ayırımının kabul edilmediğini vurgulayan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Münir, ulema ve şeyhlerden Celal, Abdurrahman, Belediye Reisi Ömer ve Berham nahiyesi eşrafından Ahmet imzalarını taşıyan telgrafta şunlar yazılıdır: “İslam âlemini haçlı ordularının zindan ve vahşetinden kurtaran muazzam Osmanlı Devleti'ni üç yüz seneden beri çeşitli kötülüklerle yıkmaya çalışan işgalci Avrupa İtilaf devletlerinin mütarekeden sonra Yunan gibi hain bir milleti İslam'ın lideri olan Türk iline, Anadolu'ya saldırarak insaniyete sığmayacak katliamlar yapması ve kutsal mekanlarımızı tahrip gibi facialar ve kötülükler yaptırması artık İslam alemini esir ve mahvetmek gayesini hedef saymış olmalarından başka bir şey olamaz. Bunlar emin olsunlar ki hiçbir zaman bu gayeye ulaşamazlar. Vatani çelik gibi bir güçle savunan şanlı ordumuz, Allahımız, Kuranımız, Peygamberimiz vardır. Bütün dinî ve tarihî mukaddesatı ayaklar altına alan Yunan Milletinin bilmedikleri, Türklerle mukaddesatı ve tarihi bir olan Kürt milleti beraberdir. Daha asrın idrak eylemediği büyük inkılabı her hükümetten evvel meydana getiren Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin adalet vasıtası olan bu mübarek ordunun arkasında, çökmüş Avrupa, gayelerini yıkacak milyonlarca İslam kılıcı olduğu unutmamalıdır. Bundan dolayı İslam'ın Kâbe'sinin koruyucusu olan vatanımızın mevcudiyetine, istiklal hukukuna haince saldıran Yunan ordusunu Allah'ın yardımıyla muzaffer olan şanlı ordumuzun defedeceği inancıyla kendisini samimi ruhumuzla selamlar, nihai vazifeye kadar başarılarının devamını Cenab-ı Hak'tan niyaz ederek düşmanlarımızı vatanımızdan atana kadar bu büyük cihada malen ve bedenen fedakârlığa hazır olduğumuzu beyan ederiz.”¹²⁵

Yukarıdaki telgraftan anlaşılacağı üzere Anadolu halkı Avrupalı devletlerin niyetini tam olarak anlamış bulunmakta ve işgalci tutumlarını şiddetle reddetmektedir. Özellikle Osmanlı çatısı altında yaşama arzusu, İslam aleminin ayrılmaz bir bütün olduğu fikri ön plana çıkmış ve Yunanlıların insanlığa sığmayan katliamları protesto edilmiştir. Ordumuzun her daim muzaffer olacağı inancı kuvvetli bir şekilde dile getirilmiştir.

8. Sonuç

Siirt, Mezopotamya ve Anadolu topraklarının kesiştiği bir bölgede olup, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Millî Mücadele başladığı esnada Siirt, Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir sancaktı. TBMM'de 26 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen bir kanun ile şehre müstakil liva statüsü verilmiştir. Siirt Sancağı, Birinci Dünya Savaşı esnasında

¹²⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Eylül 1921; Selvi-Cırık, *TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen*, s. 327-329.

¹²⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1921; Selvi-Cırık, *TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen...*, s.397.

işgale uğramamasına rağmen savaştan ciddi anlamda etkilenmişti. Bulunduğu coğrafya itibariyle birçok yerin kesişme noktası ve Kuzey Irak bölgesine komşu olması önemli zorlukları beraberinde getirmiştir.

Rusların Doğu Anadolu'ya girmesiyle birlikte binlerce Siirtli gönüllü cepheye giderek savaşmış ve bir kısmı şehit olmuştur. Yine Rusların Doğu illerini ve Bitlis'i işgal etmesiyle birlikte yüzbinlerce Müslüman ahali evlerini terk ederek yollara düşmüş ve Bitlis'ten göç eden binlerce muhacir Siirt Sancağı'na sığınmıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasıyla birlikte başlayan işgallere karşı Siirt halkı da tüm Anadolu'da olduğu gibi devletini savunmak ve memleketini korumak için harekete geçmiştir. Siirt ahali işgalci güçleri protesto etmiş ve mitingler düzenlemiştir. İzmir'in işgali, İstanbul'un işgali, Antep, Urfa ve Maraş'ın işgali zamanlarında mitingler düzenlenerek işgalci devletlere protesto telgrafları çekilmiştir.

Siirt Sancağı sadece işgalci kuvvetlerle değil aynı zamanda İtilaf devletlerinin desteklediği ayrılıkçı hareketlerle de mücadele etmiştir. Özellikle Siirt ve Şırnak'ta İngilizlerin isteği ve desteğiyle oluşturulmaya çalışılan bağımsız Kürdistan faaliyetleri ahali tarafından rağbet görmemiştir. Siirtliler aksine bu faaliyetlere karşı çıkarak ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmişlerdir. Şehrin ileri gelenleri, Millî Mücadele'nin başladığı ilk günlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak halkı örgütlemeye ve bilinçlendirmeye başlamışlardır. Bu kapsamda Erzurum Kongresi'ne iki temsilci göndermiş ve Sivas Kongresi'ne de bağlılık telgrafları çekerek Millî Mücadeleyi desteklediklerini açıkça beyan etmişlerdir. Son Osmanlı Mebûsan Meclisi'ne ve TBMM'ye Millî Mücadele taraftarı olan kişileri mebus seçip katılım sağlamışlardır.

Kaynaklar / References

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

BOA, A.AMD. MV., 107/9.

BOA, A.VRK., 835/16; 837/99.

BOA, DH. ŞFR, 629;101; 509/23; 541/79; 586/31; 79/4.

BOA, DH.İ.U.M.EK., 93/48.

BOA, HR. SYS, 2552, G.7; 2552/5.

BOA, NFS. D. 3868, (H) 29 Z 1270.

BOA. DH. SN-THR. 82/55.

Salname-i Devleti Aliye-i Osmaniye. 1298/1881.

Salname-i Vilayet-i Bitlis. Bitlis, 1310/1892.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

BCA, 1-11/ 39-298-299.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATESE) Başkanlığı Arşivi

ATASE, ATAZB, 18/ 86; 3/ 43.

ATASE, İSH, 109/ 124; 4/ 64.

TBMM Arşivi

Albümler

TBMM Albümü 1920-1910 (Cilt-1 (1920-1950)).

Dosyalar

Kadri Oktay Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi: Sicil Dosyası No: 377.

Mustafa Sabri Bey'in Seçim Mazbatası, TBMM Arşivi: Sicil Dosyası No:374.

Salih Bey'in Tercüme-i Hal Belgesi, TBMM Arşivi: Sicil Dosyası No:380.

Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi. Dönem 1, Cilt 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 24, 25, 28.

Diğer Arşiv Kaynakları

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919-1920). Cilt 6. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919). C. 2. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2003.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1920-1922). C. 3. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2003.

Gazeteler

Hadisat

Hakimiyet-i Milliye

Araştırma, İnceleme Eserler ve Hatıratlar

- Aktay, Sedat. *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri, Alimleri ve Eserleri*. Siirt: Dizgi Yayıncılık, 2020.
- Atalay, Ömer. *Siirt Tarihi*. İstanbul: Çeltut Matbası, 1946.
- Atatürk. *Nutuk*. Ankara: ATAM Yayınları, 2003.
- Bozan, Oktay. "Diyarbakır Kürt Teali Cemiyetinin Faaliyetleri". C. 2. *Tanzimat'tan Günümüze Diyarbakır* içinde. Ed. Oktay Bozan vd., 405-430. Ankara: Manas Yayınları, 2019.
- Bozan, Oktay. "İzmir'in İşgaline Mardin ve Çevresinden Tepkiler". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 23 (Ekim 2019): 30-42.
- Çelik, Abdurrezzak. *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siirt Sancağının İdari ve Sosyo-Ekonomik Durum*. Siirt: Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çil, Yücel. *Erzurum Kongresine Katılan Delegeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2005.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi*. C. 3. Ankara: TBMM Yayınları No: 6.
- Demir, Şerif. *Cumhuriyet Döneminde Siirt*. Siirt: Düzey Yayınevi, 2016.
- Evsile, Mehmet. "Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 36 (1996): 911-926.
- Göldaş, İsmail. *Kürdistan Teali Cemiyeti*. İstanbul: Doz Yayınları, 1991.
- Gündoğdu, Cihangir (Yay. Haz.) *İlk Meclis Anketi (Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Bekledikleri)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2004.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: İş Bankası Yay., 2009.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C. 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kılıççioğlu, Cumhur. *Her Yönüyle Siirt*. Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1992.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Bütünüyle Erzurum Kongresi, C.1*. Ankara: Kültür Yayınları, 1993.
- Mesut, Ahmet. *İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918-1958)*. İstanbul: Doz Yayınları, 1992.
- Obuz, Ömer. "Millî Mücadele'ye "Şark"tan Bir Destek: Siirt Örneği". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (Mayıs 2017): 264-276.
- Obuz, Ömer. *Siirt'in Cumhuriyet Serüveni (1923-1950) Gelenek, Modernite, Milli Kimlik*. Akıl Fikir Yayınları, 2017.
- Olgun, Kenan. "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 27/79 (2011): 1-36.
- Öke, Kemal. *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri*. Ankara: Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, 1988.
- Selvi, Haluk – Cırık, Bülent. *Millî Mücadele'de TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Yayınları, 2013.
- Selvi, Haluk. *Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.
- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Selvi, Haluk – Cırık, Bülent. "Millî Mücadele'de Bitlis ve Çevresi (1918-1921)". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/1 (2014): 205-231.

- Sonyel, Salâhi R. *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- . *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Şahingöz, Mehmet. "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Milli Birlik ve Beraberlik Mitingleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XI/32 (1995): 417-432.
- Tekdal, Danyal. *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sos. Bil. Ens., 2018.
- Tezer, Şükrü. *Atatürk'ün Hatıra Defteri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Tunçel, Metin. "Bitlis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Ural, Selçuk. "Doğu Vilayetlerinde Asayiş Sorunu 1919-1920". *ATAM Dergisi*, 5/9 (2009): 41-76.
- Ural, Selçuk. "Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 39 (Mayıs 2014): 425-463.
- Yılmaz, Nergiz. *Birinci TBMM'de Siirt Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Batman: 2019.
- Yılmazçelik, İbrahim. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840 Fiziki, İdari ve Sosyoekonomik Yapı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Yazar Hakkında / About Author

**Dr. Öğr. Üyesi Suat ÖZDAĞ | Bitlis Eren Üniversitesi |
sozdog[at]beu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-9038-2844**

13 Eylül 1979 yılında Bitlis'te doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini Bitlis'te tamamladı. 1999 yılında kazandığı Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Öğretmenliği bölümünden 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak göreve başladı. Birçok okulda öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Halen Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Tatvan Bilim ve Sanat Merkezi Müdürü olarak görevine devam etmektedir. 2006 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihinde başladığı Yüksek Lisans Programı'ndan 2009 yılında mezun oldu. 2016 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Tarih Anabilim Dalında başladığı Doktora Programını Ocak 2021 yılında tamamladı. Millî Mücadele Tarihi, Ermeniler, Misyonerler, Muhacirler, Kıbrıs Meselesi, Basın ve TBMM konularında birçok yazı kaleme aldı. Yazarın yayınlanmış 2 adet kitabı ve birçok makalesi bulunmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır.

**Assist. Prof. Dr. Suat ÖZDAĞ | Bitlis Eren University |
sozdog[at]beu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-9038-2844**

He was born on September 13, 1979 in Bitlis. He completed his primary, secondary and high school education in Bitlis. He graduated from the Social Studies Teaching Department, which he started in 1999, at the Kazım Karabekir Faculty of Education of Atatürk University in 2003. In the same year, he started to work as a teacher for the Ministry of National Education. He worked as a teacher and a school principal at several schools. He works as the headmaster of Tatvan Science and Art Center affiliated to the Ministry of National Education. He had his MA on the History of the Turkish Republic, Institute of Social Sciences at Van Yüzüncü Yıl University in 2009. He started pursuing a Ph.D in 2016 at the Department of History, the Social Sciences Institute of Fırat University and completed it on January 2021. He wrote numerous articles on the History of the National Struggle, Armenians, Missionaries, Immigrants, the Cyprus Issue, the Press and the Turkish Grand National Assembly. He has 2 published books and various articles. He is married and has four children.